

UDK: 323.233(497.5)“1968”
329(497.5)SKH“1968”
378:329(497.5)SKH“1968”
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 3. 11. 2000.

Prilog proučavanju studentskih demonstracija na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1968.*

BERISLAV JANDRIĆ

Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Autor je na temelju nove arhivske građe koju je dobio na korištenje iz osobne arhive pokojnog akademika Ljube Bobana prikazao genezu studentskih demonstracija iz 1968. i stajališta nastavnika članova Saveza komunista na Filozofskom fakultetu u Zagrebu u povodu studentskih nemira (demonstracija) i izrečenih represivnih partijskih kazni protiv nekih od sudionika.

I.

Studentska mini-revolucija, kao globalni pokret zahvatila je velik broj kapitalističkih zemalja od SAD-a do Japana, s vrhuncem dostignutim 1968. u Francuskoj. Dakako pritom se ne može ispustiti činjenica da je uvjetovana međunarodnom situacijom, kao i nacionalnim prilikama kako u zemljama Zapada tako i Istoka. Značajnost 1968. obilježena je time što je prva polovica godine protekla u povećanju nesuglasica i napetosti između kapitalističkog i socijalističkog bloka, a druga, što su izražene želje pojedinih naroda unutar Istočnog bloka da imaju više slobode i samostalnosti u nastupu na međunarodnom planu. Suprotnosti i dvojbe kod nekih analitičara i promatrača studentskih događanja mogli su stvoriti pogrešnu predožbu ili zaključak da studenti ne znaju što žele. Na Istoku kao da žele ono što je na Zapadu i obrnuto. Dok na Istoku imperativno žele liberalizam, na Zapadu ga odbacuju. Zapravo već dulje vrijeme u svijetu je najučestalija riječ - revolucija. Dok se u socijalističkim zemlja-

* Ovaj tekst je drugi dio “trilogije” - Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika, Studentski pokret 1968. u Zagrebu i Hrvatsko proljeće 1971. u svjetlu novih dokumenata i interpretacije, projekta “Društveni razvoj Hrvatske 1929.-1971.” u Hrvatskom institutu za povijest. Prvi dio “trilogije”, Pogledi na Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika objavljen je u Povijesnim prilogima br.18/1999. Istraživanje ove teme omogućila mi je supruga pokojnog akademika Ljube Bobana, dr. sc. Branka Boban davši mi na raspolaganje njegovu osobnu arhivu, na čemu joj zahvaljujem.

** Zahvaljujem veleposlaniku SAD-a u Zagrebu, njegovoj ekselenciji Lawrenceu Georgeu Rossinu i gđi. Maci Bahlen iz Information Resource Center-a, koji su mi omogućili korištenje američkog tiska.

ma najviše govori o društvenoj revoluciji, u kapitalističkim se govori o tehnološkoj revoluciji. U Europu (Paris, Berlin) je 1968. iz američkih sveučilišnih koledža (campusa) stigao “virus” osporavanja svega i svačega, iz kojega je nastala “studentska revolucija/pokret”. U buđenju političke svijesti kod većine mladih otvorio se veliki ponor, između “htjeti” i “moći” odnosno rascjep između teorije i prakse “studentskog pokreta /koji/ nije neka slabost koju bi se moglo prevladati, nego tek izvanjski pokazatelj unutarnje bitne nemoći studentske pobune koja nešto hoće što zapravo ne može - naime ‘apsolutno rušenje postojećeg poretka’ buržoazije i kapitalizma”.¹

Kao što je poznato studentski nemiri, demonstracije ili pokret krenuli su iz Pariza 8. siječnja 1968. godine kada je došlo do neobičajenog dijaloga između francuskog ministra za mladež i sport Missofflea i njemačkog studenta Daniela Cohn-Bendita² koji je inzistirao na razgovoru prigodom otvorenja novog fakultetskog sportskog centra smatrajući da je “izgradnja sportskog centra hitlerijanski način, određen da usmjeri mladež prema sportu skrećući s realnih problema, između kojih je posebno naglašen onaj o osiguranju seksualne jednakosti studenata”.³ Ovim paradoksalnim dijalogom započelo je 6. svibnja ‘68. studentsko nezadovoljstvo. Tada se oko 10.000 studenata na ulicama Latinske četvrti u Parizu sukobilo sa specijalno opremljenom policijom za borbu protiv demonstranata.⁴ U sukobu je osim uništenog i spaljenog većeg broja osobnih automobila i autobusa uništen i velik broj trgovačkih radnji, a ozlijeđeno je 600 osoba i uhićeno 422 osobe. Novi i žešći sukob između policije i studenata izbio je 10. svibnja kad su studenti podigli barikade na ulicama. Neredi su izazvali petotjednu policijsku okupaciju najvećih sveučilišta u Francuskoj, Sorbonne i Nanterrea.⁵ Međutim, na stranu francuskih studenta stali su osim njihovih profesora i nastavnika radnici i građani, s obzirom na to da studentski zahtjevi kao i ciljevi radništva imaju zajednički nazivnik. Francusku je 13. svibnja u ponoć zahvatio generalni štrajk “solidariziranje radnika i studenata”, paraliziravši gospodarstvo, javni promet, državnu upravu, školstvo itd., a obustavljena je isporuka struje, vode, plina, poštanskih pošiljaka te prekinut televizijski i radio-program. Demonstranti su se okupljali na protestnim mitinzima pod pa-

¹ Danilo PEJOVIĆ, “Pomahnitala utopija”, *Kritika, dvomjesečni časopis za kritiku umjetnosti i kulturno-politička pitanja*, br. 7/1969., 407.

² Daniel Cohn-Bendit rođen je 1945. u Montbaunu (Francuska), dijete je njemačkih izbjeglica, od 1965. njemački državljanin koji dolazi na studij sociologije u Nanterreu (Francuska), centralna je osoba u studentskim demonstracijama u Parizu, zbog čega mu je 1968. izrečena zabrana boravka i protjeran je iz Francuske.

³ Neven ŠANTIĆ, “Vrući pariški svibanj”, *Novi list* (Rijeka), 1. V. 1998.

⁴ Tijekom svibnja 1968. u “mini-revoluciji” studenata njihova “buntovna masa” ni u jednoj državi nije prelazila više od 10% upisanih na sveučilištu, odnosno oni su činili svega 1% cjelokupnog pučanstva određene države. D. PEJOVIĆ, *n. dj.* 417.

⁵ U Nanterreu 142 studenta osnivaju udarnu grupu pod imenom “Pokret 22. ožujka” vezujući je uz “Pokret 26. srpnja” što ga je osnovao Fidel Castro na Kubi.

rolom “vlast radnicima”. U štrajku je sudjelovalo 6 milijuna radnika i obustavljen je rad u 300 tvornica. Studentska mini-revolucija, demonstracije, kojima se od vlade tražilo otvaranje rasprave o reformi sveučilišne nastave itd., prerasle su u generalno građansko nezadovoljstvo te je francuski parlament počeo razmatrati prijedlog rezolucije o nepovjerenju vladi zbog njezine loše socijalne i gospodarske politike.⁶ Unatoč tome vlada Georga Pompidoua dobila je 23. svibnja iste godine povjerenje parlamentarne većine. Degolisti su ostali na vlasti unatoč lošoj politici. U takvoj situaciji predsjednik francuske Republike Charles De Gaulle raspustio je parlament i raspisao nove izbore koji su održani 23. lipnja tekuće godine. Pobjedili su degolisti. Nemiri i demonstracije protiv vlade i policije su nakon izbora prestale. Studenti su dobili određene beneficije, a život u Francuskoj se normalizirao i ušao u svoju svakidašnjicu. No takav završetak bez revanšizma i represija prema demonstrantima nije bio u svim državama Europe koje su bile zahvaćene “virusom” nezadovoljstva francuskih studenata.

II.

Došavši na mjesto generalnog sekretara Komunističke partije bivše Čehoslovačke početkom 1968. Aleksandar Dubček je omogućio pokret diljem svijeta poznat pod imenom Praško proljeće. Bila je to borba protiv novotnijevskog i staljinističkog birokratizma. Zapravo bilo je to traženje nacionalnog puta u “demokraciju” ili barem u demokratski socijalizam. Oduševljenjem je bila prožeta čitava zemlja, bio je to veliki pokret za slobodu koji se može nazvati i narodnim pokretom. Kako su vrlo dugo bili pod sveopćom kontrolom Sovjetskog Saveza, Dubček i komunisti (rukovodstvo) oko njega shvatili su da tako žestoka kritika sovjetskog “bratskog” sistema može biti vrlo opasna za proces liberalizacije države. U euforiji oduševljenja došlo je do “pretjerivanja”, te su neki književnici otišli predaleko, (kao i Milovan Đilas u tadašnjoj Jugoslaviji) u kritici sovjetskog društveno-političkog sistema, komunizma. U zemlji se tražila rehabilitacija žrtava Informbiroa, smjena onih koji kočili ili ometaju demokratske i liberalne procese, davala se sveopća potpora Dubčeku. Prva “faza demokratskog programa” Praškog proljeća bila je učinkovita. Nastale su promjene u vojsci, policiji, a tisak, radio i televizija koji su stalno bili u sukobu s inteligencijom zbog prosovjetske politike, otvorili su stranice novim pogledima polazeći temelje razvoju demokracije i liberalizacije.⁷ Takvi napadi nisu mogli ostati bez reakcije “velikog brata”. Sovjetski tisak zbog početnog vala demokratizacije društva oštro je napao ne samo Dubčeka nego i novoformiranu Vladu. Shvativši da nije trenutak

⁶ Francuska (degolistička) vlada kao i opozicija (KP Francuske i sindikati) sklopili su savez protiv svih “izazivača nereda u zemlji” tj. protiv studentske pobune. D. PEJOVIĆ, *n. dj.*, 421.

⁷ Zdravko VUKOVIĆ, *Od deformacije Službe državne bezbednosti (SDB) do maspokreta i liberalizma*, Beograd 1989., 150.

za proces liberalizacije, odnosno oslobađanje od “zagrljaja bratskog socijalističkog lagera” kojim je krenula Čehoslovačka te da je očekuje vojna agresija od SSSR i njezinih satelita, Josip Broz Tito je znajući to iz iskustva hitno otišao u Moskvu na razgovor s Leonidom Brežnjevom, generalnim sekretarom KP SSSR, pokušavajući ga uvjeriti da vojno ne intervenira u demokratskim promjenama koje je donosilo Praško proljeće. Međutim, na scenu su stupili studenti. Duh revolucionarnog studentskog raspoloženja nije se više mogao staviti pod kontrolu kako u Čehoslovačkoj tako ni drugdje. Studentski pokret zahvatio je ne samo Europu nego i čitav svijet, Brazil, Kongo, Meksiko, Japan, itd.

Međutim, između studentskog pokreta na Zapadu, Istoku i u bivšoj Jugoslaviji postojale su bitne razlike. Praško proljeće bila je povijesna prekretnica za čitavu istočnu Europu. Ono je trebalo donijeti minimalne političke slobode, ravnopravnost svih građana, dokidanje monopola članova komunističke partije, odnosno stranački pluralizam te početak istinske demokracije.

Studentska nezadovoljstva i nemiri koji nastaju u zapadnim zemljama nisu ništa novo. Studentski pokreti i demonstracije opća su i redovita pojava u demokratskim i visoko razvijenim društvima. Protestirali su protiv svega, organiziranosti društva, političkih struktura, obrazovanja, studiranja i polaganja ispita na sveučilištu itd. Međutim i studenti u Čehoslovačkoj i Jugoslaviji nisu se bavili samo sobom i svojim problemima, oni su protestirali općenito protiv nepravilnosti u društvu, protiv političkog sustava i institucionalizma u kojem dolazi do diferencijacije u pojedinim slojevima društva što dovodi do nezadovoljstva.

Lepeza studentskih problema i nezadovoljstava bila je široka, međutim bez jedinstvenog i zajedničkog programa. Zahtjevi pojedinih studentskih grupa sežu od traženja ukidanja ispita i ocjena do rušenja političkog poretka, što su zahtijevali studenti u Francuskoj, dobivši time atribut - anarhisti.⁸ Ideje i metode buntovnih studenata anarhista na Zapadu i onih iz komunističkih zemalja bile su različite. Međutim, važno je naznačiti da studentski pokret u zapadnim zemljama osim u Francuskoj 1968. nikada nije imao značajnu potporu ili simpatije većine građana, koja ih nije slijedila u njihovim protestima, a javno mnijenje je bilo dosta suzdržano i rezervirano prema takvim studentskim istupima. Ipak, to studentsko nezadovoljstvo i nemiri koji su bili i previše agresivni i razbijački, bili su simptom unutrašnje društvene krize i signal za promjenu ili reformu postojećeg društvenog sustava (posebno u zemljama Istočnog bloka).

Studentski pokreti upereni su ne samo protiv postojećeg društveno - socijalnog poretka u tim zemljama, nego oni imaju svoje političke ciljeve. Oni zahtijevaju uspostavu zabranjivanih ljudskih prava i političkih

⁸ Daniel GUERIN, *Anarhizam*, Zagreb 1980.

sloboda, socijalnu pravdu, pravo na rad, slobodu intelektualnog stvaranja i djelovanja. Studenti u Pragu zahtijevali su i prestanak “bratskog” i ovisničkog odnosa od bivšeg SSSR-a, kao i “suradnje” s “bratskim republikama” ili državama “narodne demokracije”. Studentski pokreti u pravilu nisu imali velike simpatije i potporu radnika i narodnih masa, osim u Čehoslovačkoj (i Francuskoj), jer su rušili ili barem pokušavali rušiti totalitarnističke režime (ponekad uz stranu pomoć i patronat). Praški studenti, građani čitave bivše Čehoslovačke države skupo su platili zahtjev za demokratizaciju društva. Praško proljeće brutalno je okončano 21. kolovoza 1968. vojnom intervencijom SSSR-a i zemalja Varšavskog pakta, DR Njemačke, Poljske, Mađarske, Bugarske, osim Rumunjske koja nije sudjelovala u agresiji, u skladu s Brežnjevljevom doktrinom o ograničenom suverenitetu socijalističkih zemalja. U pismu upućenom Dubčeku i KP Čehoslovačke predstavnici naznačenih zemalja Varšavskog pakta naglasili su: “Mi ne možemo prihvatiti da neprijateljske snage prisiljavaju vašu zemlju da napusti put socijalizma, uz opasnost odcjepljenja Čehoslovačke od socijalističke zajednice. Ovo pitanje ne tiče se više samo vas”.⁹ Josip Broz nije se suprotstavio tim tvrdnjama, međutim, nije “prihvatio da je praško proljeće kontrarevolucija”.¹⁰

III.

U Jugoslaviji su mini-revolucija i “studentska događanja” započela na beogradskom sveučilištu tijekom proljeća 1968. predavanjima “protiv birokracije i tehnokracije” te “protiv društvene nejednakosti”, u njima su aktivno sudjelovali mnogi profesori, a nastavljeni su protiv rata u Vijetnamu i najavljenog dolaska “jedinica američke flote u prijateljski posjet” Dubrovniku. Iskazana je solidarnost s otpuštenim profesorima i udaljenim studentima s varšavskog sveučilišta, a također su upućeni oštri protesti “protiv antisemitizma poljske vlade”.¹¹

Studentske demonstracije u bivšoj Jugoslaviji započele su u Novom Beogradu 2. lipnja 1968. na večer, a njihov povod bio je više nego banalan. Naime, toga dana skupini studenata, navodno, nije dopušten ulaz na glazbenu priredbu brigadista (Radne akcije “Novi Beograd 68”) “Karavan prijateljstva” u dvoranu Radničkog univerziteta u Novom Beogradu. Oštar sukob studenata s milicijom dostigao je vrhunac kad je 3.000 studenata 3. lipnja krenulo iz Novog Beograda u središte Beograda želeći

⁹ Jasper RIDLEY, *TITO biografija*, Zagreb 2000., 423.

¹⁰ *Isto*.

¹¹ Mnogi profesori isključeni su iz članstva KP Poljske i otpušteni sa svojih katedri i sveučilišta, što je dovelo do velikih fizičkih sukoba između studenata s policijom u Varšavi i ostalim gradovima Poljske, te suđenja i strogih zatvorskih kazni studentskim vođama. U Meksiku je vojska i policija u studentskim demonstracijama pobila 60 do 300 osoba, pretežno studenata, a u nekim zemljama donosile su se čak i smrtno presude. Srđan VRCAN, “O ‘pomahnitaloj utopiji’, objektivnosti i još ponećem”, *Pogledi, časopis za društvena pitanja*, br. 2/1970., 150.

demonstrirati i skrenuti pažnju političara i građana na taj necivilizirani postupak, noseći transparente i izvikujući parole “Tito-Partija”, “Studenti-radnici”, “Pucali su na nas”, “Imamo li Ustav?”, “Ja sam pretučen”, “Dole socijalistička buržoazija”.¹² U tom sukobu policija je osim brutalnosti upotrijebila i vatreno oružje, bilo je i teže ozlijeđenih s obje strane, što je samo još više ogorčilo studente koji su od vlade zahtijevali kažnjavanje krivaca.¹³ Kao što je prvi pokušaj smirivanja studenata propao, ni drugi razgovor s visokim političkim i partijskim rukovodiocima Veljkom Vlahovićem, članom Predsjedništva CK SKJ, Milošem Minićem, Stevanom Doronjskim, Borom Pavlovićem, Brankom Pešić i drugima nije urodio plodom.¹⁴ Nezadovoljni studenti povukli su se na “svoje” fakultete, danonoćno demonstrirajući, održavajući mitinge, pišući akcijske parole, letke i programe, formulirajući svoje zahtjeve. Studentski zahtjevi imali su potporu mnogih profesora koji su se solidarizirali s tim zahtjevima i aktivno u njima sudjelovali, ublažavajući ipak neke od njihovih vrlo radikalnih stajališta. Glavni moto studenata bila je već znana i popularna krilatica: “Manje ispita i više stipendije”, “Ukinimo imbecilne ispite” ili “Odbijamo klasno sveučilište, seksualni geto i nastavu koja kretenizira”.¹⁵ Također se tražila i izmjena strukture nastave na sveučilištu uz uvjet da bude “bliža životu”, bez “praznih teorija” uz više “pripremne prakse”. Zajednički nazivnik studentskog nezadovoljstva mogao bi se svesti na zahtjev - da studenti preuzimu glavnu riječ na sveučilištu, s pravom veta, na odluke vlasti sveučilišta, dekana ili rektora. Takvi zahtjevi za reformom sveučilišta “postepeno su rasli i jednoga se dana pretvorili u zahtjev za revolucijom društva i svih njegovih ustanova”.¹⁶ Studentski pokret vrlo naglo se širio, dobivao je na intenzitetu, a radikalizirajući se prolazio je nekoliko faza, od okupljanja, agitacije, debate, manifestacija, protestnih mitinga, štrajkova, demonstracija, zauzimanja fakultetskih dvorana i učionica, uličnih barikada i uličnog “ratovanja” protiv policije i suzavca uz pomoć kamenja i kontejnera za smeće.

Partija nije uspjela mobilizacijom svoga studentskog članstva spriječiti studentske prosvjede i ublažiti nezadovoljstvo. Videći da stvar izmiče kontroli Partija je prokušanom metodom, već dosta puta primjenjivom, što je rezultiralo s uspjehom godinu dana ranije u Hrvatskoj prilikom pojave Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika (u daljnjem tekstu Deklaracija), počela mobilizirati radnike po tvornica-

¹² *Praxis*, Filozofski dvomjesečnik, (dalje *Praxis*) Dokumenti, jun-lipanj 1968., 59.

¹³ Postoje dvije verzije kako je došlo do incidenta, sukoba studenata i policije. Službeni verziju tijekom događaja studenti odlučno odbacuju nazivajući je čistom izmišljotinom. *Vjesnik* (Zagreb), 4. VI. 1968.

¹⁴ U propalom razgovoru sa studentima sudjelovali su Dragi Stamenković, Branko Pešić, Sima Zatezalo, Stevan Doronjski.

¹⁵ D. PEJOVIĆ, *n. dj.*, 408.

¹⁶ *Isto.*

Belgrade University Student Sit-In Is Waning

BELGRADE, Yugoslavia, June 10 (AP)—Student guards of the undergraduate occupations...

Tito's Pledge on Grievances Spurs Back-to-Class Mood

He Urges Students to End Sit-in and Take Exams

By JONATHAN RANDAL
Special to The New York Times

BELGRADE, Yugoslavia, June 9—President Tito tonight endorsed as his own the main demands for reforms voiced by striking Belgrade University...

Students Make New Demands In Belgrade University Sit-In

THE NEW YORK TIMES, FRIDAY, JUNE 7, 1968

JONATHAN RANDAL
Special to The New York Times

BELGRADE, Yugoslavia, June 6—Students making Belgrade University sit-in today, even as new demands made new demands for further concessions from the apparent hope of a four-day-old sit-in from boredom or...

Students in Belgrade to Press Demands by Continuing Sit-In

By JONATHAN RANDAL
Special to The New York Times

BELGRADE, Yugoslavia, June 6—Students just want to stop the Communist party from expanding our action and to get the party leaders to react last...

Belgrade Students Raise Goals

By Anatole Shub
Washington Post Foreign Service

BELGRADE, Yugoslavia, June 6—The student situation remained amorphous and confused today, with some student groups raising their demands against the government, elite Communists joining the movement, and the authorities continuing to make concessions.

Students occupied the university buildings for the first time in Yugoslavia. They denigrated the floor for the first time.

Students at Belgrade University Battle Police

Continued From Page 1, Col. 2

The rebel students headed with bricks and stones at the police. The police had expanded the violence. Later, students looted shops and buildings housing the university's administration and the school. Policemen built a barricade in front of the school building. Elsewhere, students gathered for a rally on Parliament Square. Yugoslav Communist Administrators announced suspension of the sit-in demands and to suspend the sit-in for several days. The council of the university...

Novinski članci iz američkog tiska

ma. Oni su sa svojih dirigiranih mitinga i zborova počeli slati brzog pisma partijskom rukovodstvu osuđujući sastavljače i potpisnike.¹⁷ To je učinjeno i sada, studentski nemiri proglašeni su diktatom za rušenjem J.

¹⁷ Berislav JANDRIĆ, "Pogledi na Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika", *Povijesni prilozi*, br. 18/1999., 325.

Broza Tita i Partije.¹⁸ Beogradski studenti pokušali su isto tako za svoje ciljeve pridobiti radnike, no to im nije uspjelo. Naime nezadovoljstvo i zahtjevi studenata uveliko su izlazili iz okvira sveučilišnih problema i problema studija. U samom početku studenti su tražili veća samoupravna prava na Sveučilištu i bolje mogućnosti zapošljavanja nakon diplomiranja.

Strani novinski tisak izvještavao je da su demonstracije u Jugoslaviji imale "neprijateljski karakter protiv totalitarnog komunističkog poretka".¹⁹ Tako je *New York Times* pisao: "Traži se izgleda reforma 'poput demokratizacije' u Čehoslovačkoj, tj. u naciji koju danas mnogi Jugoslaveni smatraju liberalnijom od same Jugoslavije". Grčki *Eleftheros Kosmos* je naglasio: "Vlada Jugoslavije boji se da se radnici ne priključe studentskim demonstracijama, dok se kineska *Hsinhua* pohvalno izražava o studentskim demonstracijama i piše "Jugoslavenski studenti ustaju u borbu protiv revizionističkog obrazovnog sistema".²⁰

Neprijateljsko stajalište i nepopularnost studentskih demonstracija bila su vidljiva iz naslova i sugestivnih napisa tadašnjeg domaćeg dnevnog tiska, gdje su one nazivane "studentski neredi", "studentska revolucija", "studentska kontrarevolucija" ili "studentska politička zavjera" i koji je više manje prešutio mnoge događaje i pojave kao što su plakati i transparenti na kojima je pisalo "Dolje crvena buržoazija", "Nećemo restauraciju kapitalizma", "Onemogućimo pretvaranje društvenog vlasništva u akcionarsko" itd. Dnevni tisak donosio je alarmantne naslove kao što su: "Ogromna većina steže crvene zastave", "Studentski grad u rukama demonstranata", "Tvornice i sveučilišta - okupirani", "Revolucija jeste u opasnosti, ali neće biti izdana".²¹ Predsjednik CK SKS Dobrovoje Radosavljević je izjavio da se u emisiji zagrebačke televizije "Dijalozi" "izričito pozivalo studente na štrajk.²² U proglašenju studenti su izložili svoje zahtjeve od kojih su najvažniji bili ukidanje "velikih socijalnih nejednakosti", "likvidacija nezaposlenosti" itd. što je imalo izrazito političku konotaciju i bilo je izravno upereno protiv tadašnjeg političkog sustava. Tijekom diskusije koje su se vodile na svim beogradskim fakultetima studenti su posebno naglasili u svojem akcijskom programu usvojenom 4. lipnja 1968. sljedeće prigovore:

¹⁸ Organizatori studentskih nemira po riječima J. Broza poslali su pismo-letak ruskoj ambasadi "od koje se traži da SSSR pomogne da se smijene Tito, Kardelj, Crvenkovski, Bakarić, Špiljak, Radosavljević, Veli Deva, Tripalo, Zatezalo i drugi...". Dušan BILANDŽIĆ, *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb 1999., 519.

¹⁹ Jure PETRIČEVIĆ, "Značenje studentskih nemira u Beogradu i Zagrebu", *Hrvatska revija*, br. 3/1968., 371.

²⁰ Hrvatski državni arhiv u Zagrebu (dalje: HDA), fond Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske (dalje: CK SKH), Opći spisi 1968., D-2639, Studentske demonstracije u Jugoslaviji.

²¹ D. BILANDŽIĆ, *n. dj.*, 518.

²² Miko TRIPALO, *Hrvatsko proljeće*, Zagreb 1989., 88.

“Velika socijalna nejednakost; Demokratizacija u Savezu komunista i društva u cjelini; Nezaposlenost; Društveni i materijalni položaj studenata i univerziteta; Držanje štampe i njenog rukovodstva; Smenjivanje i pozivanje na odgovornost svih onih koji su na bilo koji način krivi za neshvatljivo surovo ponašanje milicije; Smenjivanje direktora i urednika beogradskih dnevnih listova, radija i televizije Beograda, “Tanjuga”, zbog besprimjerno lažnih obavještavanja javnosti”.²³ Mjerom opreza i osiguranja tijekom studentskih demonstracija, jedinice JNA čuvale su zgrade Televizije i Radio Beograda. Osim naznačenih prigovora, studenti su naknadno postavili i dodatne zahtjeve:

“Nacionalizaciju svih sredstava koja su stečena na nesocijalistički način tj. bogaćenjem na račun radničke klase; Smenjivanje birokratskih elemenata u svim društveno-političkim foruma, organima vlasti uključujući i birokratsko-etatiističke elemente u CK SKS; Da Zbor nastavi rad /.../ i da isti pozove predstavnike najviših društveno političkih foruma koji će obavijestiti Zbor o mjerama koje su poduzete i odlukama koje su donijeli po našim zahtjevima”.²⁴

Studentski zahtjevi upućeni su svim tiskovnim i elektroničkim medijima, predsjedniku Republike, Saveznoj skupštini, Predsjedništvu i Izvršnom komitetu CK SKJ, itd. Međutim, zahtjevi studenata koje su formulirali na Pravnom fakultetu u Beogradu bili su općepolitički odnosno društveni zahtjevi, čiji imperativ su bile hitne promjene u čitavoj državi:

“Utvrđiti našu dugoročnu razvojnu politiku privrede, privrednog sistema i društvenih odnosa; Obezbjediti razvoj u skladu sa modernom tehnologijom (usporedno sa punom zaposlenošću); Puna zaposlenost u skladu s kvalifikacijama; Razvoj konsekvantnog samoupravljanja u svim privrednim organizacijama, na svim nivoima (od općine do federacije). Učiniti sve samoupravne organe odgovornima - dosljedno realizirati koncepciju koju su preuzeli i odgovornosti za neostvarenje preuzetih obaveza; Cijeli sistem raspodjele postaviti u skladu sa socijalističkim principima raspodjele prema radu; Obezbjediti uslove za razvoj privrede u skladu sa zadacima dugoročnog plana, kako bi se preko investicione politike obezbjedila puna zaposlenost. Obezbjediti poboljšanje materijalnog položaja radnika; Utvrditi društvene kriterije za određivanje visine ličnih dohodaka (odrediti minimalne i maksimalne lične dohotke); Ostvarenje Ustavom zagarantiranog prava na jednake uslove školovanja; Ostvarivanje uslova u okviru kojih bi Univerzitet stvarno bio slobodna, kritična i istinska samoupravna institucija”.²⁵

²³ *Praxis*, Dokumenti, jun-lipanj 1968., 95. Rješenjem Vrhovnog suda Hrvatske od 30. kolovoza 1971. Kž. 1329/1971-3 potvrđena je odluka Okružnog suda u Sisku o Zabrani raspačavanja i oduzimanja stranica 139-141 i 188-189 *Praxis*, zbornika “Jun-lipanj 1968. Dokumenti” zbog objavljivanja napisa “Akciono-politički program” i “Proglašenje revolucionarnih studenata socijalističkog sveučilišta Sedam sekretara SKOJ-a”.

²⁴ *Isto*.

²⁵ *Isto*, 162.

Kako bi šira javnost bila upoznata s događajima, ciljevima i akcijama, prema najelementarnijem ustavnom pravu građana, slobodi mišljenja i tiska, iz prve ruke, plenum Saveza studenata Jugoslavije (SSJ) beogradskog Univerziteta objavio je 4. lipnja 1968. svoj program. Bitni sadržaj tog programa je:

- * Dokidanje svih privilegija i nepravde u državi.
 - * Nezaposlenost smanjiti uklanjanjem nesposobnih i nekvalificiranih rukovodilaca.
 - * Najvažniji kriterij za zaposlenje treba biti stručnost odnosno fakultetska sprema.
 - * Hitno izvršiti demokratizaciju SKJ, političkih i društvenih organizacija, kao i tiskovnih i elektroničkih medija.
 - * Neupitnost slobodnog organiziranja, sastajanja i demonstriranja. Sloboda tiska i obavještavanja.
 - * Podići životni standard studenata te povećati njihovu participaciju u organima upravljanja na sveučilištu (i studentskim domovima).
 - * Izvršiti hitnu reformu Sveučilišta, a izbor predavača odnosno sveučilišnih nastavnika učiniti demokratskijim, transparentnijim, odbacivši kategoriju "političke podobnosti" te strogo poštivati stručne kvalitete.²⁶
- Sveučilišni odbor Saveza studenata Zagrebačkog sveučilišta kao i Sveučilišni odbor SSJ bezrezervno su podržali revolucionarne i napredne ideje i zahtjeve beogradskih studenata. Zahtjevi Akcijskog odbora zagrebačkih studenata bili su:
- * "Demokratizacija u svim oblastima društvenog života;
 - * Reforma nastave na sveučilištima i njena modernizacija;
 - * Veće učešće studenata u samoupravljanju na sveučilištu i u političkom životu zemlje:
 - * Da studenti kroz samoupravljanje odlučuju o svom materijalnom položaju i da se na taj način prevladaju sadašnje socijalne diferencijacije studenata;
 - * Ukidanje svih privilegija koje postoje u našem društvu i obogaćivanja na nesocijalistički način; ukidanje svih oblika eksploatacije i dosljedno provođenje principa nagrađivanja prema radu;
 - * Stvaranje uvjeta da djeca radnika i seljaka budu zastupljena na studiju u većem postotku;
 - * Da se odmah otvori mogućnost zapošljavanja mladih stručnjaka;
 - * Beskompromisno provođenje privredne i društvene reforme".²⁷

²⁶ *Isto*, 114.-115.

²⁷ *Isto*, 191.

Ti studentski zahtjevi postavljeni na tragu zapadnih demokracija, “zamenarujući” socijalizam i samoupravljanje, bili su osnovni preduvjet za ulazak u krug demokratskih zemalja. Takav program zastupali su “nacionalistički” opozicijski krugovi u državi i emigracija, ranijih godina, a studenti su neke od njihovih zahtjeva sada ugradili u svoj Akcijski program. Ipak, najveći “udarac” i zaprepaštenje doživio je SKJ/SKH imperativnim studentskim zahtjevom da Vlada ako nije u stanju udovoljiti naznačenim zahtjevima podnese bezuvjetnu ostavku. No, studenti sa svojim zahtjevima, kao i nezadovoljstvom na zaprepaštenje partijskih i državnih rukovodilaca izašli su na ulicu, s njima je bila upoznata i o njima pisala sva domaća, a najviše svjetska javnost. Ti zahtjevi bili su svojom žestinom presedan i opasan “udarac” dugogodišnjem i neupitnom monopolu KPJ/SKJ i totalitarnom režimu. Diljem države u otvoreni sukob su došli akademičari, budući intelektualci, nosioci prosperiteta i modernizacije i komunistički “kadar” koji je svoje rukovodeće pozicije većim dijelom stekao u ratnom i poslijeratnom razdoblju, zahvaljujući ponajprije članstvu u KP. Stručne ili druge kvalitete nisu bile od većeg značaja.

Jedan od segmenata studentskog nezadovoljstva koji nije imao odjeka i kojem se nije poklanjala pažnja, a Deklaracija ga je istaknula, je pitanje smjernica koje je ustvrdio Osmi kongres SKJ 1964. da nacija mora biti suverena.

U protestu beogradskih studenata nije bilo riječi o etatizmu, unitarizmu i hegemonizmu, a u protestu zagrebačkih studenata nije bilo ni riječi o hegemoniji Srbije u odnosu na zahtjeve ostalih naroda, republika ili pokrajina. Zapravo, prvi dio Akcijskog ili opozicijskog programa beogradskih studenata bio je više-manje prihvatljiv za sve, no o već dulje akumuliranom nezadovoljstvu, od ljudskih prava i socijalne nepravde do gospodarske nejednakosti, jezičnog i političkog unitarizma, problema s kojima se susreću ostale republike i pokrajine, nije bilo ni riječi. Što je i razumljivo jer ti problemi nisu bili važni beogradskim studentima, kao ni političkom rukovodstvu i građanima. Po njihovu mišljenju takvih problema nije ni bilo, a ako su ih i “primijetili” njima nisu bili opterećeni.

Protest beogradskih studenata i njihova mini-revolucija dobila je potporu studenata svih fakulteta u bivšoj državi što se tiče zahtjeva, ali ne i metode.²⁸ Međutim, mnogi studenti, studentska i sveučilišna rukovodstva kao i neka rukovodstva radnih kolektiva i udruženja boraca NOR-a nisu podržali metodu izlaska na ulicu koja po njihovu mišljenju ide na ruku antisocijalističkim snagama, podržavajući legalne i normalne puteve u ostvarivanju traženih uvjeta. Ljubljanski studenti, njihovi dekani i uprava Ljubljanskog univerziteta su zaključili “da su svi problemi, svi zahtjevi, takvi da mogu da se uredi mirnim i prijateljskim razgovori-

²⁸ Potporu beogradskim studentima uputili su studenti fakulteta iz Zagreba, Splita, Rijeke, Sarajeva, Mostara, Ljubljane, Maribora, Titograda, Prilepa, Subotice, Kragujevca, Pančeva itd. Također su i neki radni kolektivi podržali studentske zahtjeve.

Student Protests Flare in Europe

Belgrade Offices Held

By The Associated Press
BELGRADE, Yugoslavia, June 3—Shouting down Communist leaders with cries of "We want action—enough with words!" students surged into a free-swinging battle with the police here today. Some students seized a building at Belgrade University.

A bloody riot last night had given President Tito's independent Communist country its first taste of the unrest and upheaval affecting university cities in other countries. Some of the manifestations here were similar to those in great cities of the West.

More than 60 persons were reported injured in the two clashes, involving thousands of students and policemen.

Students accused the police of brutality. The authorities said "provocateurs," capital-

A Sitdown at Oxford

By ALVIN SHUSTER
 Special to The New York Times

LONDON, June 3—Three hundred shouting students at Oxford University demanding changes in regulations opened an iron gate today, rushed in and sat down outside the offices of the proctors, the university's disciplinary officers.

The proctors emerged, argued with the students, and finally agreed to lift regulations against the "indiscriminate" distribution of any "publication, circular, notice or any other literature."

The students, led by a group called the Committee of 90, had argued that the regulations affected their political freedoms as citizens.

Shouting "End proctorial tyranny!" the students marched this afternoon to the 20-foot ornamental iron

Rome Factions Clash

By ROBERT C. DOTY
 Special to The New York Times

ROME, June 3—Policemen broke up fights between opposing factions of Rome University students today, then moved in and ousted the extremist students barricaded on the campus since Friday.

The authorities acted to clear the campus and, it was reported, to reopen it for long-delayed examinations tomorrow, as signs grew that moderate students were stepping up their insistence on a return to normal conditions.

This morning about 300 moderates charged the university gates, which were manned by the extremist minority, and penetrated the grounds. They were hurled back by reinforcements of the occupying group. The

Continued on Page 5, Column 3 Continued on Page 4, Column 3 Continued on Page 6, Column 3

Grant Demands of Striking Students

At a meeting of some 2000 students at the philosophical faculty, the authorities appeared to have the situation in hand. It is to be expected that the regime may even be to grant the students' extreme demands, while promising to satisfy such demands. The situation in hand. It is to be expected that the regime may even be to grant the students' extreme demands, while promising to satisfy such demands.

University Student Sit-In Is Waning

Tito's Pledge on Grievances
Spurs Back-to-Class Mood
—Formal Action Awaited

COURT TURNS DOWN VIETNAM WAR CASE

WASHINGTON, June 1
 The Supreme Court today

Belgrade Bans Rallies After

Yugoslavia Tito Joins the Students

BELGRADE
 Yugoslavia's government today announced that it would have to give the police more power to control the streets. The government said it would have to give the police more power to control the streets. The government said it would have to give the police more power to control the streets.

Novinski članci iz američkog tiska

ma”.²⁹ Istog su stajališta i studenti Kragujevca (Srbija) koji izražavaju solidarnost sa zahtjevima beogradskih studenata, ali osuđuju “ekstremne ispade neodgovornih pojedinaca i onih elemenata, koji koriste nastalu situaciju za svoje ciljeve”.³⁰ Studenti banjalučkog školskog centra u “prisustvu sekretara osnovnih organizacija SK viših škola i Tehničkog fakulteta /.../ ograđuju/emo/ se od demonstracija i bilo kakvih drugih sredstava pritiska u rješavanju studentskih i drugih problema te misle/mislimo/ da ih Savez studenata u svojoj praksi ne treba upotrebljavati”.³¹ Predsjedništvo Saveza studenata BIH na plenumu na kojem su bili svi predstavnici fakultetskih odbora svih sarajevskih fakulteta podržavaju i usvajaju sve opravdane zahtjeve studenata, ali osuđuju i žale da se “demonstracije studenata stave nasuprot političke akcije SKJ. Smatramo, da ulične demonstracije nisu pravi način rješavanja postojećih pitanja. /.../ osuđujemo formiranje bilo kakvih neredovnih organa koje smatramo ilegalnim. Akcioni odbor na Filozofskom fakultetu (u Beogradu) smatramo za nelegalni organ rješavanja iskrsljih pitanja”.³² To je podržao i Gradski komitet SK i Predsjedništvo SSRN Sarajeva.

IV.

Zagrebački studenti izrazili su također punu solidarnost s “progresivnim i revolucionarnim zahtjevima studenata Beogradskog univerziteta koji traže demokratizaciju i humanizaciju odnosa u našem socijalističkom društvu”.³³ Na Filozofskom fakultetu (FF), Pravnom, Prirodoslovno-matematičkom i Fakultetu političkih nauka (FPN) u Zagrebu studenti su održavali sastanke pričavajući i raspravljajući o događajima u Beogradu.

Studentske demonstracije koje su započele 3. lipnja i trajale do 11. lipnja 1968. bile su u kratkom vremenu drugo, nakon Deklaracije, teško iskušenje za Savez komunista Hrvatske, zagrebačku partijsku organizaciju, partijske ogranke na Filozofskom fakultetu kao i za Sveučilišni komitet u Zagrebu.

U suzbijanju studentskih demonstracija uključili su se svi potencijali SK, od članova Sekretarijata i Konferencije SK Filozofskog fakulteta, Sveučilišnog i Gradskog komiteta SK, do članova Izvršnog komiteta CK SKH, nastavnika i studenata članova SK.

U radu je prikazana geneza studentskih demonstracija i stajališta nastavnika u povodu studentskih nemira, članova Saveza komunista Hrvatske na FF u Zagrebu kao i partijske kazne nekim od sudionika. U tu svrhu koristio sam osobnu arhivu pokojnog akademika Ljube Bobana, koji

²⁹ *Praxis*, Dokumenti, jun-lipanj 1968., 217.

³⁰ *Isto*, 218.

³¹ *Isto*, 336.

³² *Isto*, 216.-217.

³³ *Isto*, 186.

je tada obnašao dužnost sekretara Sekretarijata organizacije SK Filozofskog fakulteta.³⁴

Gradski komitet SKH 3. lipnja 1968. organizirao je sastanak na kojem je analizirano stanje na Sveučilištu, a Sveučilišni komitet već u večernjim satima tražio je izvješće sekretara o stanju na FF, te donio zaključak da se na sastanku organizacije treba raspravljati o studentskim zahtjevima. Tada su se na svim fakultetima održali zborovi nastavnika i studenata, članova SK, uz prisutnost vrlo malog, zanemarivog broja nečlanova.

U utorak 4. lipnja dolazi u Zagreb prva delegacija beogradskih "revolucionarnih studenata" sa zadatkom da obilazi i mobilizira sveučilišne centre kao i neka poduzeća i tvornice u državi, da se bezuvjetno priključe mitinzima u znak potpore događajima u Beogradu. Delegaciju je primio Milan Mirić u redakciji *Praxisa*.³⁵ Ona je zatim upućena na FF na sastanak s profesorima Milanom Kangrgom, Gajom Petrovićem, Brankom Bošnjakom i Ivanom Kuvačićem kojima su izneseni beogradski događaji, motivi demonstracija kao i stajališta delegacije o demonstracijama. Dekan Filozofskog fakulteta Petar Šimleša bio je prisutan dijelu razgovora, upozorivši delegaciju da se za prihvaćanje njihovih revolucionarnih stajališta moraju obratiti Sveučilišnom odboru i Sveučilišnom komitetu. Istovremeno na FF se u jutarnjim satima pojavljuju plakati u kojima se zahtijeva potpora stajalištima beogradskih studenata te se zagovara akcija umjesto mrtvila. Također se pojavljuju i plakati za poziv na miting "istina o Beogradu" u Studentskom centru (za utorak 4. lipnja) u 12 sati. Do te ideje došlo se vjerojatno nakon razgovora s beogradskom delegacijom.

Zaposlenici, kao i aktivisti angažirani od OOSK, skidali su plakate koji su se pojavljivali na FF. U poslijepodnevnom satima pojavili su se plakati koji su studente pozivali na sastanak u studentski dom "Šarengrad-ska".³⁶ Kao i predhodni i ti plakati su skidani. Razlog za pojavu tih pla-

³⁴ Akademik Ljubo Boban obnašao je dužnost sekretara Sekretarijata organizacije SK Filozofskog fakulteta u razdoblju od 1967. do 1969. godine.

³⁵ "Objašnjenje" zašto je beogradsku studentsku delegaciju primio M. Mirić u redakciji *Praxisa*, Božidar Gagro dao je na sastanku aktiva nastavnika rekavši: "To nije ništa posebno obzirom da teoretska podloga njegovih istupanja jeste tvrdnja da treba nemilosrdno kritizirati sve postojeće a u praksi je radio na uništenju svih postojećih institucija uključujući i Savez komunista". Arhiva Ljube Bobana (dalje: ALJB), Zapisnik sa sastanka (skupa) ogranaka povijesti umjetnosti i filozofije, aktiva nastavnika i Konferencije fakultetske - snimljen s magnetonske vrpce, lipanj 1968., 9. (dalje: Zapisnik). Suprotnog mišljenja od Gagre po pitanju *Praxisa* bio je M. Tripalo: "Oko časopisa *Praxis*, bila je okupljena grupa 'ortodoksnih marksista', čija je zasluga da su u jugoslavenskim uvjetima djelovali na objelodanjivanju i reafirmaciji humanističkih ideja oslobođenja rada i slobode čovjeka /.../ te što su opravdano upozoravali na nedostatke pretvaranja političke u socijalnu revoluciju odozgo, umjesto uz masovno i aktivno sudjelovanje radnih masa." M. TRIPALO, *n. dj.*, 90.

³⁶ Zbor u Šarengradskoj trajao je skoro tri sata, a bilo je prisutno oko sedam stotina studenata.

kata bio je vjerojatno u tome što Zbor zakazan u Studentskom centru u 12 sati nije održan. Na sastanku Sekretarijata i sekretara ogranka FF dana je informacija o situaciji u Beogradu, zahtjevima studenata itd., te je donesen zaključak: Formirat će se zajednički odbor Sekretarijata i Fakultetskog odbora Saveza studenata čiji zadatak je prikupiti podatke o standardu i zapošljavanju studenata, te o tome izvijestiti društveno-političke ustanove Zagreba i Republike. U vezi sa zahtjevom beogradskih studenata doneseno je stajalište, da se podržava sve što je progresivno i konstruktivno. Do tada je dominiralo stajalište da se zahtjevi odnose samo na standard, nastavu i samoupravljanje. O ostalim zahtjevima kao što su demokracija i smanjenje socijalnih razlika smatralo se da su preopćeniti ili čak sporedni. U međuvremenu je izašao i prihvaćen proglas Sveučilišnog odbora SSJ.

U srijedu 5. lipnja nepoznate osobe nastavljaju lijepiti plakate (vjerojatno studenti), a osoblje FF ih skidaju. U podne je održan sastanak partijskog aktiva SK nastavnika i studenata na kojem se razmatrane "teme" odnosno problemi o kojima bi se trebalo raspravljati na zakazanom Zboru. Preporuka je bila da se podrže zahtjevi studenata o pitanju standarda, zapošljavanja i samoupravljanja dok se neodređeno govorilo o općedruštvenim pitanjima - demokraciji i socijalnim razlikama. Gajo Petrović, po mišljenju nekih sudionika, bio je suprotnog mišljenja, smatrajući "da treba podržati sve zahtjeve beogradskih studenata i sve metode kojima se oni služe".³⁷ Dekan FF Šimleša na sastanku je izvijestio prisutne da je na sjednici Sveučilišnog savjeta odlučeno da svi nastavnici moraju odmah ići u Studentski centar gdje se održava miting studenata, čime je navedeni sastanak nastavnika FF prekinut sa zaključkom da se nastavi istoga dana u 17 sati. U Studentskom centru više od tisuću osoba dalo je potporu beogradskim studentima uz desetak parola na kojima je pisalo: "Hoćemo dosljednu borbu za ciljeve Saveza komunista", "Protiv konformizma", "Identificirajmo one što kočje progres", "Istinsko samoupravljanje, a ne političko manipuliranje", "Podržimo kolege iz Beograda, to su i naši zahtjevi",³⁸ itd. Neki od govornika u Studentskom centru su bili izviždani, nekima se pljeskalo. Govorili su sekretar Sveučilišnog komiteta SK Nikola Filipović, zatim profesori Gajo Petrović, Milan Kangrga, Predrag Matvejević sa FF te profesori s ostalih fakulteta Vanja Sutlić, Šime Đodan, Marko Veselica, Mladen Čaldarević, Slavko Macarol, Bogdan Ćosić, student FPN Marin Ferić, eksponent organizirane grupe Ante Rumora i radnik Luka Babić. Poznati glumac Fabijan Šovagović recitirao je stihove pjesme Miroslava Krležje "Svanut će krvavo jutro".³⁹ Zadatak profesora i nastavnika članova SK bio je da se studentima "političkom borbom spriječi izlazak na ulice /.../". "Ne smijemo biti naivni i dozvoliti provokatorima

³⁷ ALJB, Ljubo BOBAN, *Kronologija događaja na Filozofskom fakultetu 3.-11. lipnja 1968.*, 4. (dalje: *Kronologija*)

³⁸ *Praxis*, Dokumenti, jun-lipanj 1968., 192.

³⁹ *Isto*, 186, 192, 197.

da nas izvuku na ulicu i potuku: mi moramo početi djelovati kao organizaciona, a ne fizička sila”, govorio je Marko Veselica.⁴⁰ “Mi, drugovi moramo djelovati konstruktivno, a ne emotivno”, govorio je Šime Đodan.⁴¹ Ostali prisutni nastavnici govorili su o problemima sveučilišta kao i zahtjevima beogradskih studenata te uvjeravali studente da ne izlaze na ulicu. M. Kangrga prema viđenju/pisanju Veselice “govorio je i pozivao studente na revolucionarnu akciju, bio je protiv ulice, ali nije polazio od platforme savjetovanja u IK CK SKH i drugih dokumenata i odluka SK”.⁴² U studentskom centru je postojala mala neidentificirana grupa organiziranih studenata koja je pod svaku cijenu htjela demonstrante/studente izvesti na ulicu, a bila je usko koordinirana s grupom istomišljenika u Beogradu. Izlazak na ulicu najvjerojatnije bi završio sukobom s policijom. Ideju za odlazak na ulicu najviše je po mišljenju Veselice zagovarao književnik Bruno Popović.⁴³ Na zboru je donesena odluka revolucionarnih studenata, kojom je Zagrebačko sveučilište promijenilo ime u “Socijalističko sveučilište Sedam sekretara SKOJA”.⁴⁴ Formiran je i Akcioni odbor koji je objavio svoj Proglas. Studenti i nastavnici preimenovanog sveučilišta, sada “Socijalističkog sveučilišta 7 sekretara SKOJA” na inicijativu Đodana šalju brzojav Titu, izražavajući mu “punu podršku za dosljednu humanizaciju i revolucionarni preobražaj našega društva na načelima socijalističkog samoupravljanja”.⁴⁵

U nastavku popodnevnog sastanka partijskog aktiva nastavnika FF analizirana je situacija i tendencije koje su došle do izražaja na skupu u Studentskom centru i prihvaćeno je mišljenje da vlada iznimna napetost među studentima te da nije moguće spriječiti i izbjeći njihovo okupljanje. Stoga je zaključeno da je najbolje sazvati Zbor studenata i nastavnika i događajima dati organizirani tijek. Zbor je zakazan u Studentskom centru za 6. lipnja u 12 sati. Međutim Akcioni odbor na mitingu u Studentskom centru je zaključio da se Zbor održi isti dan, ali s početkom u 10 sati. Nakon mitinga u Centru članovi Sveučilišnog komiteta N. Filipović, Nikola Ban, Bogdan Ćosić, Josip Đerđa, Branko Caratan, M. Veselica, Šime Đodan, smišljaju strategiju za “daljnju političku borbu, kako bi se studentski nemiri odvijali na platformi SK”.⁴⁶ O događajima tijekom dana podnose izvješće Gradskom komitetu SKH.

⁴⁰ *Isto*, 187. Marko Veselica bio je sekretar Saveza komunista na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu.

⁴¹ *Isto*.

⁴² *Isto*, 198.

⁴³ To je tvrdnja M. Veselice, dok je Antun Žvan suprotnog mišljenja: “Neistina je da je književnik Bruno Popović bilo gestom bilo riječju potakao ili poticao izlazak na ulicu”. *Isto*, 196.-197., 208.

⁴⁴ Studenti Sveučilišta u Parizu kao “revolucionarna ustanova” promijenili su ime u “Autonomno pučko sveučilište”, a Sveučilište u Frankfurtu kao i u Beogradu prozvano je “Crvenim sveučilištem Karla Marxa”. D. PEJOVIĆ, *n. dj.* 420.

⁴⁵ *Praxis*, Dokumenti, jun-lipanj 1968., 190.

⁴⁶ *Isto*, 199.

U četvrtak 6. lipnja Aktiv SK nastavnika poduzeo je sve mjere da sve obavijesti da se Zbor u Studentskom centru održava u 10, a ne u 12 sati. U međuvremenu raspućavan je proglas SK Sveučilišta, a uklanjani su plakati, proglasi i panoji Akcionog odbora. Predsjednik Konferencije SK Sveučilišta Dušan Čalić obavijestio je dekana FF Šimlešu da se zbor “ne smije održati ni na koji način”⁴⁷. Međutim, ta zabrana je bila nerealna, jer je Zbor bilo nemoguće izbjeći ili zabraniti zbog mogućih incidenata.⁴⁸ Zborom se pokušalo otežati kako bi se okupilo što više nastavnika, a očekivali su se i predstavnici Sveučilišnog komiteta. Međutim studenti su sami otvorili Zbor. Na početku Zbora tvrdilo se da su beogradski događaji “isključivo pozitivne i konstruktivne tendencije”⁴⁹ na što je intervenirao Ljubo Boban informacijom o “pozitivnim i negativnim parolama” i postavio pitanje “koje se parole žele podržati”, usput napomenuvši da podržava studente u njihovim opravdanim zahtjevima, “ali prije želim da utvrdim kakvi su zahtjevi postavljeni, a tek onda ocijenim dali ih podržavam ili ne”.⁵⁰ Na skupu su govorili Đodan (“iako su ga Gajini učenici htjeli u tome silom spriječiti”⁵¹), Ivica Škarić, Franjo Grčević, Stanko Lasić, Zdravko Malić, Vesna Gudelj-Velaga, Milan Kangrga, Ivan Supek. Prema mišljenju Veselice, Vanja Sutlić je “te večeri odigrao golemu ulogu u smirivanju studenata, upozorivši ih na veoma reakcionarne posljedice takve njihove akcije”.⁵² Prisutnost i udio nastavnika kao i opširna diskusija imali su zadovoljavajući rezultat “da su studenti počeli sagledavati svu kompleksnost situacije, koje je došlo do izražaja i nužno vodilo opredjeljenju. Prikloniti se malom broju pristalica, izlaska na ulicu ili prihvatiti “službenu” liniju Partije koju su zastupali i njihovi nastavnici. Sve ih je ovo upozorilo na opreznost i promišljenost. Tako je među studentima došlo do “otrežnjavanja i diferenciranja”.⁵³ Sudjelova-

⁴⁷ ALJB, Kronologija, 5.

⁴⁸ Prof. Bilandžić, Veselica i Đodan odlaze po zadatku u Studentski centar kako bi studentima i ostalima koji su zauzeli prostorije Sveučilišnog odbora “prenijeli odluku Gradskog i Sveučilišnog komiteta da će demonstracije biti spriječene svim sredstvima. /.../ Sa studentima su bili G. Petrović, M. Mirić, A. Žvan, Ž. Falaut i još dva, tri čovjeka. Drug Bilandžić je postavio Gaji Petroviću direktno pitanje: “Da li vi namjeravate organizirati demonstracije”. On mu je odgovorio potvrdno. A kada ga je drug Bilandžić pitao jesu li zatražili odobrenje za demonstracije od nadležnih organa SUP-a, Petrović je na to odgovorio uzrečicom da bi to nalikovalo na onoga tko diže revoluciju i pri zauzimanju kolodvora prvo kupuje peronsku kartu. U daljnjem razgovoru Petrović i Mirić su rekli da će se između studentske mase i milicije kretati studentski redari koji će spriječiti eventualne ispade studenata prema miliciji, a također su istaknuli da misle pozvati na demonstracije i radnike”. ALJB, Pregled političkih zbivanja na Zagrebačkom sveučilištu (dalje: Pregled), 25.

⁴⁹ ALJB, Kronologija.

⁵⁰ *Isto*.

⁵¹ *Praxis*, 209.

⁵² *Praxis*, 200.-201.

⁵³ ALJB, Kronologija, 6.

nje navedenih nastavnika u diskusijama na Zboru dovelo je “da su se studenti brzo odricali od ekstremnih akcija i metoda koje su se do tada jače zagovarale”.⁵⁴ To je dovelo do prekretnice u odnosu snaga. Naime među studentima kružila su dva letka, jedan “revolucionarnih studenata” koji je usvojen na jučerašnjem mitingu u Studentskom centru od komisije studenata i nekih nastavnika i drugi letak, tiskani proglas Saveza komunista Zagrebačkog sveučilišta.⁵⁵ Te dvije “platforme” i dugotrajne političke diskusije koje su vođene na mitinzima, dovele su do toga da su studenti na svim fakultetima (osim na Filozofskom fakultetu i Fakultetu političkih nauka) usvojili “stanovište Sveučilišnog komiteta Saveza komunista”.⁵⁶

U petak 7. lipnja, nakon izvješća o situaciji u Beogradu koja su bila vrlo konfuzna, i alarmantna, tražio se hitan sastanak nastavnika komunista. Održan je istog dana u 14 sati, na kome je prihvaćeno stajalište da se treba održati zajednički sastanak nastavnika i studenata članova SK.⁵⁷ Za 10. lipnja zakazani su sastanci ogranaka SK na kojima je trebalo izvršiti analizu postojećeg stanja, a u slučaju pogoršanja ili ako se ukaže potreba, ostavljena je mogućnost održavanja plenarnih sastanaka svih komunista FF. Tijekom popodneva dolazi do veće polarizacije među studentima, a stajalište Sveučilišnog komiteta prihvaća sve više studenata. U izvješću IK CK SKH poslanom CK SKJ u Beograd rečeno je “reakcije na Zagrebačkom fakultetu, poprimile su veće dimenzije, ne toliko po masovnosti, koliko po upornosti i bučnosti. Žarišta su na Filozofskom fakultetu i Fakultetu političkih nauka /.../ izuzevši ova dva fakulteta, a zahvaljujući aktivnosti naših organizacija, ogromna većina je prihvatila konstruktivan pristup rješavanju postojećih problema na sveučilištu i odbacila metodu prinude u njihovom rješavanju. Na Filozofskom fakultetu i Fakultetu političkih nauka ‘pritisci ekstremista su mnogo jači’”.⁵⁸

U subotu 8. lipnja aktivnost studenata na FF je smanjena s obzirom na to da je nastupilo “otrežnjenje”, a pokretači nemira su uvidjeli da ne mogu uspjeti u svojim namjerama. Aktivnosti nema ni po ostalim fakulteti-

⁵⁴ *Isto.*

⁵⁵ Iako su postojala dva programska dokumenta studenata Zagrebačkog sveučilišta, Vjesnik je 7. lipnja 1968. prenio samo Proglas Saveza komunista Zagrebačkog sveučilišta, o drugom nije bilo ni naznaka.

⁵⁶ *Praxis*, 187.

⁵⁷ Gvozden Flego: “Obaviješteni smo da su zadnje vijesti iz Beograda /.../ da su studenti pred skupštinom i traže obaranje vlade i promjenu režima: sva je sreća da je grupica bila manja”. ALJB, Stenografski zapisnik II. redovne konferencije SK Sveučilišta u Zagrebu, održane 9. lipnja 1968. (dalje: Stenografski zapisnik). Situacija u Beogradu bila je vrlo ozbiljna i prijetila je opasnost da se studentima priključe radnici. Od Tita i Gošnjaka partijsko rukovodstvo Srbije zahtijevalo je da se vojska priključi policiji (miliciji) u održavanju reda. Taj zahtjev su obojica najenergičnije odbacili. M. TRIPALO, n. dj., 87.

⁵⁸ HDA, CK SKH, Opći spisi 1968. D-2639, Odjeljenje CK SKJ za informacije, br. 31. (7. VI. 1968.) “Ocena političkog stanja u Hrvatskoj - Ocena CK SKH o političkom stanju u Hrvatskoj”, 18.

ma, Studentskom centru kao ni po studentskim domovima. Dnevni tisak prenio je riječi Rektora Zagrebačkog sveučilišta Jakova Sirotkovića da se rad na fakultetima kao i ispiti održavaju utvrđenom dinamikom.

U nedjelju 9. lipnja održana je konferencija Sveučilišnog komiteta uz prisutnost članova Predsjedništva, predstavnika Gradskog i Izvršnog komiteta CK SKH na kojoj je jednoglasno donijeta odluka da se iz članstva Saveza komunista isključe Gajo Petrović s FF, Mladen Čaldarević i student Šime Vranić s FPN, “koji su pokušali svjesno razbijati Savez komunista i postojeće samoupravne institucije u našem društvu, koristeći se nedemokratskim sredstvom u rješavanju naših društvenih problema”.⁵⁹ Međutim, na sastanku aktiva nastavnika ogranaka povijesti umjetnosti i filozofije, nije bilo jednoglasnosti oko isključenja Gaje Petrovića iz članstva SKJ.⁶⁰ Dapače prevladavala su suprotna stajališta.⁶¹

U ponedjeljak 10. lipnja, nakon Titova govora, Smjernica, sjednice Sveučilišne konferencije SKH, te naznačenih isključenja iz SK, protesti zagrebačkih studenata su prestali⁶². Razlog o isključenju G. Petrovića, koji je tražila OOSK FF, ostao je bez odgovora i objašnjenja. Dapače, “Pismenim aktom Sveučilišni komitet tražio je, da se rasprava o tome odgodi”. Po potrebi održavani su sastanci ogranaka SK s ciljem da se članstvo upozori na konstruktivne diskusije i “da se prihvati stav da se ne diskutira o isključenju Petrovića”.⁶³ Koji su razlozi tako rigidnom i nedemokratskom pristupu Sveučilišnog komiteta ostaje nepoznanica.

⁵⁹ ALJB, Pregled političkih zbivanja na Zagrebačkom sveučilištu, Zagreb, lipanj 1968., 41.

⁶⁰ U originalnom “Obrazloženju odluke Sveučilišnog komiteta SKH o isključenju iz Saveza komunista Petrović Gaje - profesora Filozofskog fakulteta” kao datum isključenja se navodi 8. lipanj 1968.

⁶¹ Kao i u slučaju Deklaracije “namjerno” su prilikom donošenje partijskih kazni, učinjene Statutarne nepravilnosti. ALJB, Zapisnik, 14.

⁶² J. Broz Tito: “Ja sam o tim demonstracijama, razmišljajući u toku demonstracija o svemu što je tome prethodilo, došao do uvjerenja da je revolt koji je postojao kod mladih ljudi, kod studenata, došao spontano. Ali da je postepeno, kako su se te demonstracije razvijale i posle prenele sa ulice na aule i sale univerziteta, došlo do izvjesnog infiltriranja raznih nama tuđih elemenata koji ne stoje na socijalističkim pozicijama. /.../ događaji do kojih je došlo na Novom Beogradu, mnoge od nas /su/ udarili po glavi, neke više neke manje. /.../ Velika je krivnja na nama, a naročito na Savezu komunista, koji se nije dovoljno zalagao i na samom univerzitetu za rješavanje studentskih problema. I trebalo je doći evo do takve nemile situacije, da sada konačno vidimo da smo suviše sporo išli, suviše oklijevali i da je to imalo teške posljedice. /.../ Ovog puta ja obećavam studentima da ću se svestrano založiti za rješavanje i u tome studenti treba da mi pomognu. /.../ ja se još jedamput obraćam studentima: vrijeme je da se prihvatite učenja, sada je vrijeme polaganja ispita, i u tome vam želim mnogo uspjeha. Jer, bilo bi zaista šteta da izgubite još više vremena”. Govor Predsjednika Republike i SKJ na Televiziji Beograd, 9. VI. 1968., *Praxis*, 337.-340.

⁶³ ALJB, Kronologija, 7.

Plenarni sastanak studenata i nastavnika, članova SK FF, započeo je u 12,30 i trajao do 18,30 sati. Cilj sastanka je bila analiza stanja i donošenje zaključaka za daljnju aktivnost. Na sastanku je na početku bilo prisutno 380 osoba.

U utorak 11. lipnja u 15 sati nastavljena je diskusija uz prisutnost 200 komunista. Nakon dugotrajne diskusije na sastanku je ostalo 65 sudionika koji u ime Zbora nisu mogli usvojiti zaključke, nego samo mišljenje jer nije bilo kvoruma.⁶⁴

Tekst mišljenja nastavnika i studenata FF članova SKH usvojen na zboru 10. i 11. lipnja bio je sljedećeg sadržaja:

* “Komunisti Filozofskog fakulteta borit će se u svome djelovanju za dosljedno sprovođenje privredne i društvene reforme, zalažući se da radnička klasa što prije postane subjektom ekonomskog i političkog kretanja na osnovi raspolaganja viškom rada i razvijanja takvih društvenih struktura koje će omogućiti da se od osnovice do vrha provede načelo samoupravljanja. Na toj osnovi i daljnjem prestrukturiranju SK, komunisti FF vide mogućnost razrješavanja društvenih i međurepubličkih suprotnosti /.../. Komunisti FF zalagat će se za puniju demokratizaciju našega života i djelovanja unutar SK /.../ Komunistima FF strana je svaka (šaptala) propaganda, dogovaranje iza zatvorenih vrata, neprihvatljiva su kompromisna rješenja /.../. Kao predstavnici humanističkih nauka, komunisti ovog fakulteta i nadalje će se zalagati za podizanje znanstvene razine svoje ustanove, uspostavljanje javne i načelne znanstvene kritike /.../, nesmetani razvitak nacionalnih kultura u SRH, /.../.

* Studentsko kretanje, izraženo na skupovima 5. i 6. lipnja valja priznati, bez obzira na pojedinačna istupanja, pozitivnom činjenicom u našem društvu i političkom životu i otvaranjem procesa koji će pridonijeti daljoj socijalističkoj politizaciji studenata i njihovom kvalitativno novom povećanom udjelu kako unutar samoupravnih organa na Sveučilištu tako i u društveno političkom životu grada, republike i federacije.

* Pojedine ocjene i postupci predstavnika rukovodstva SK na Sveučilištu i pojedinih komunista pokazali su se neadekvatnim u odnosu na studentsko kretanje i proizlaze iz zadržavanja starih rutinerskih oblika dogovaranja iza zatvorenih vrata, nepovjerenja prema studentima i inteligenciji. Ovakve postupke treba podvrći otvorenoj komunističkoj kritici.

* Valja odati priznanje onim studentima i nastavnicima ovoga fakulteta koji su za vrijeme trajanja studentskih kretanja nastupali komunistički i principijelno.

⁶⁴ Lj. Boban: “Lično sam smatrao da taj broj prisutnih ne može donositi zaključke u ime zbora, a kad se o zaključcima glasalo odbio sam da glasam o njima, bilo za ili protiv, jer sam smatrao da se u takvom sastavu uopće (ne) može glasovati. /.../ Već sutradan pojedini komunisti (inače prisutni u vrijeme donošenja tih stavova) stavljali su primjedbe i ograde”. *Isto*.

* Vodeću ulogu u novostvorenim organima studentskog kretanja treba da svojim kritičkim i dosljednim stavovima komunisti stalno potvrđuju.

* Ne čekajući na nove zakonske akte, treba omogućiti studentima /.../ da prisustvuju sjednicama samoupravnih organa /.../.

* Ogranci SK već će na slijedećim sastancima na osnovu ocjene sudjelovanja pojedinih nastavnika i studenata u minulim zbivanjima predložiti za primanje novih članova u redove SK odnosno tražiti reviziju izrečenih kazni. /.../.

* Konferencija i Sekretarijat fakultetskog komiteta treba da odmah pristupe formiranju komisija sastavljenih od nastavnika i studenata koje će ispitati do početka nove školske godine i predložiti načela za donošenje mjera koje se tiču:

sudjelovanja studenata u samoupravnim organima, zapošljavanje studenata, materijalnog položaja studenata, sudjelovanje studenata u političkom i kulturnom životu.

* Zbor komunista traži hitno sazivanje Fakultetske konferencije SKH koja bi, /.../ između ostalog pripremila prijedlog programa predkongresnih priprema, vodeći računa o mišljenjima iznesenim na zboru komunista.

* Predlaže se sredstvima masovnih komunikacija da objave dijelove pojedinih izlaganja prisutnih komunista”.⁶⁵

Kroz proteklo turbulentno vrijeme Sekretarijat SK kao i svi komunisti Filozofskog fakulteta su bili na svojim mjestima, a dežuralo se svakog dana od 7 do 21 sat. Većina članova sudjelovala je u donošenju stajališta, prijedloga i akcija.⁶⁶

Kao što je znano osim isključenja iz članstva SKH, sudac za prekršaje Gradske uprave Zagreba, okrivio je i novčano kaznio: Inoslava Beškera, Gaju Petrovića, Mladena Čaldarevića, Šimu Vranića, Antu Rumoru, Milana Kangrgu i Ivu Sršena, jer su dana 6. lipnja 1968. godine u 15 sati kao članovi Akcionog odbora Sveučilišta u Zagrebu održavali skup studenata u Studentskom centru, bez prethodnog prijavljivanja nadležnom organu.⁶⁷

V.

Tijekom idućih nekoliko dana nekih većih nemira na zagrebačkim fakultetima nije bilo, s obzirom na to da je bilo vrijeme ispitnih rokova.

⁶⁵ ALJB, Mišljenje sa zбора komunista Filozofskog fakulteta održanog 10. i 11. VI. 1968., 2. (dalje: Mišljenje)

⁶⁶ *Isto.*

⁶⁷ Praxis, 214.

Posla su imale samo partijske organizacije, a najviše njihovi sekretari, koji su stalno bili u vezi s nadređenim komitetima i postupali više manje po njihovim direktivama. Agresivniji nastup zagrebačkih studenata maksimalno je bio onemogućen podjelom studenata za ili protiv linije Partije. Studenti su tražili razgovor s Vladimirom Bakarićem i Savkom Dapčević-Kučar, koji nije održan jer navodno imenovani nisu bili u Zagrebu, ali ih je primio Miko Tripalo, sekretar IK CK SKH.⁶⁸ U razgovoru s predstavnicima Akcionog odbora studenata, Tripalo se trudio da ih pridobije za službenu liniju SK, rekavši “da su zahtjevi studenata na liniji progresivnog socijalističkog kretanja kod nas” /.../ te izrazio uvjerenje “da će studenti spriječiti da neprijateljski elementi eventualno iskoriste njihove skupove i da će uspjeti sačuvati red. /.../ prihvativši prijedlog da se narednih dana održe skupovi studenata na kojima će on i drugi partijski rukovodioci razgovarati sa studentima o spominjanim problemima”.⁶⁹ Nakon završetka razmjene mišljenja Tripalo je naglasio da studentskim “zahtjevima treba pružiti punu podršku”.⁷⁰ Studentske demonstracije u Beogradu po mišljenju Tripala su bile “manifestacija krize u zemlji, /.../ koje su vodile ekstremne lijeve snage, ali su se na bunt nadovezale i neke unitaristički i staljinistički orijentirane grupe”.⁷¹

Međutim u studentskim demonstracijama, mini-revoluciji, u Zagrebu nije bilo takvih naznaka. Nije izašao nikakav proglas, plakat, letak u ime zaštite ljudskih prava, socijalne pravde i jednakosti, slobode tiska itd. Moguća je konstatacija da su studentski nemiri u Zagrebu bili na “određeni” način pod “kontrolom” Partije i organa reda, što u Beogradu nije ostvareno.⁷² Partija je u Zagrebu na određeni način nametnula svoj “proglas” koji je bio baziran na “demokratizaciji našeg društveno-političkog sistema”, “društveno-ekonomskoj reformi” itd. Naime, studentske demonstracije u Zagrebu nisu imale uspjeha, iako su bile “pripremane” i to

⁶⁸ “Predviđajući” određene probleme M. Tripalo je na osnivačkoj sjednici OK SK Rijeke kritički govorio o situaciji i tendencijama u omladinskim i studentskim organizacijama. Imao je kritičke primjedbe na Savez omladine, “a naročito u Savezu studenata (gdje) postoji jedna tendencija odvajanja od partije kao reakcija na ranije teorije o omladinskim organizacijama kao transmisijama partije. Koliko god SK ne treba operativno da rukovodi omladinskim i studentskim organizacijama /.../ toliko bi političko i idejno odvajanje tih organizacija od SK vodilo te organizacije u lažni radikalizam i opozicionarstvo, što su u izvjesnoj mjeri pokazali i događaji u studentskoj organizaciji zagrebačkog sveučilišta, jer se danas teško mogu održati teorije o studentima kao revolucionarnom spasu ovog društva, o studentima kao eliti, koju treba obložiti pamukom da bi mogli mirno studirati /.../. Nemoguće je tražiti nove materijalne privilegije za studente /.../”. *Vjesnik* (Zagreb), 25. I. 1968.

⁶⁹ *Praxis*, 194.

⁷⁰ *Vjesnik* (Zagreb), 6. VI. 1968.

⁷¹ M. TRIPALO, *Hrvatsko proljeće*, Zagreb 1990., 87.

⁷² M. Tripalo: “Rekao sam studentskoj delegaciji da milicija ima naređenje da silom spriječi njihove pokušaje uličnih demonstracija. Tito me je zvao nekoliko puta telefonom, a ja sam ga izvjestio da je veća grupa studenata okupljena u Studentskom centru i da tamo drže sastanke, ali se nadam da neće izaći na ulicu”. *Isto*.

STENOGRAFSKI ZAPISNIK

zajedničke sjednice Gradskog komiteta SK Zagreb i Izvršnog odbora SSRN Zagreb, održane 18. lipnja 1968. godine.

/Početak u 9 sati/

RADNO PREDSJEDNIŠTVO: Franjo Ivanišević, Uroš Peruško,
Gršić Ljubo.

PREDsjedatelj: Franjo Ivanišević

FRANJO IVANIŠEVIĆ:

Na zajedničku sjednicu Gradskog komiteta SK i Izvršnog odbora SSRN pozvani su sekretari osnovnih, rajonskih i sveučilišnih komiteta SK, predsjednik i sekretar Kontrolne komisije Gradskog komiteta, predsjednici općinskih odbora SSRN kao i predstavnici društveno-političkih organizacija grada. Da li prihvaćate da zajednička sjednica radi u ovakvom sastavu? /Slažemo se/

Za sjednicu je predložena jedna točka dnevnog reda:

POLITIČKA ODJELOVA I PROJEKTI IH

DODATAK I ZADACI SK

Da li prihvaćate ovako predloženi dnevni red? /Slažemo se/

Vi ste primili dva materijala, zapravo jednu

Faksimil stenografskog zapisa Gradskog komiteta SK Zagreb i Izvršnog odbora SSRN Zagreb, lipanj 1968.

zato "što je platforma svibanjskog savjetovanja bila takva da je mogla okupiti sve progresivno, pa je eventualnom protivniku bilo teško postaviti neki drugi program".⁷³ Učestali i dugotrajni partijski sastanci organizirani su na svim zagrebačkim fakultetima i malo pomalo prilagođavani su službenoj liniji, postajući na određeni način produljena ruka ondašnje politike Saveza komunista. Umjesto prihvaćanja zahtjeva beogradskih studenata, na fakultetima se održavaju sastanci na kojima se otupljuje oštrica nezadovoljstva prema jednostranačju i osnovnim slobodama. Dolazi do razmimoilaženja pa čak i sukoba između vodećih "grupa" Veseli-

⁷³ Isto.

ce - Đodana s Gajom Petrovićem, koji je zaslužan što su studentske demonstracije pacificirane i dovedene na partijsko-državnu liniju. Naime, po jednim je grupa Veselice bila "ljevičarska" i neloyalna Partiji, a Petrovićeva "desničarska" provokatorska.⁷⁴ Na kraju studentskih nemira obje sukobljene grupe ističu lojalnost Titu i politici Saveza komunista.⁷⁵

Studentski nemiri započeti u Beogradu zahvatili su sveučilišna središta diljem države i zaprepastili su i uznemirili kako partijsko tako i državno rukovodstvo. Zaprepaštenje je bilo to veće što nitko od državnika, političara, kao ni sigurnosne/obavještajne službe nisu ni pretpostavili mogućnost da se Praško proljeće dogodi u Beogradu. Ozbiljnost situacije je zahtijevala da beogradskim studentima u susret izadu najviši partijski i državni funkcionari. U Zagrebu je bilo obrnuto, studenti su hodočastili i zahtijevali razgovor s političarima, što je imalo zanemarujuć "uspjeh". Kao iskusan političar koji je prebrodio i teže krize Tito se suglasio sa studentskim zahtjevima, pozvao ih na učenje i polaganje ispita, obećavši im istragu i pozivanje na odgovornost onih koji su zloupotrijebili svoje položaje i dužnosti, i "izražavajući interese masa još jednom optužio svoje suradnike za neposlušnost".⁷⁶ Zapravo zahtjevi beogradskih studenata mogli bi se na neki način nazvati borbom za "pluralizmom mišljenja". Studenti su u tom dvo-boju, iako su poraženi napustili "bojno polje", pokazali da su čimbenik koji više nije moguće zanemariti. Savez komunista je to uvažio te ih je "priznao" kao sugovornike. No toliko željene gospodarske, političke, socijalne i sveučilišne reforme ostavljene su za kasnije, osim u Sloveniji.

⁷⁴ J. PETRIČEVIĆ, n. dj. 374.

⁷⁵ *Vjesnik u srijedu* objavio je 19. lipnja 1968. tekst "Kronika političke bitke" autora Marka Veselice, jednog od sudionika studentskih nemira u Zagrebu, gdje on iz svoga kuta gledanja daje prikaz proteklih događaja. Tekst je izazvao val protesta ostalih relevantnih sudionika u tim događajima. Milan Mirić rekao je da je M. Veselica "lažac i kleventnik", a Bruno Popović da (Veselica) nije "daleko od uloge tipičnog agent-provokatora, (koji) doslovno izmišlja koještarije i priča nebrojivu priču /.../ skandalozne krivotvorine /.../". Gajo Petrović je naglasio: "Zar je samo Veselica doista jedini zaboravio da su upravo Đodan i on, jedini među nastavnicima, istupali "ekstremistički", jer su, govoreći vatreno i zapaljivo, u kratkim bojnim pokličima, inzistirali da u najvišim partijskim i državnim vrhovima sjede kočničari koje treba smjesta ne samo identificirati nego i dovesti pred ovaj skup da im mi 'majku li im birokratsku', sada odmah sudimo". Antun Žvan postavlja pitanje: "Što su radili oni mnogobrojni komunisti Zagrebačkog sveučilišta, što su radili politički forumi u gradu Zagrebu i Republici, kad su eto, glavnu pobjedu na svojim leđima iznijeli drugovi Veselica i Đodan? Što je radilo onih 90 posto studenata koji se nisu dali isprovocirati ni od koga, pa, kao što vidimo, ni od druga Đodana ?/.../ Članak M. Veselice direktni je izazov studentima da demonstriraju. Smatram da svu odgovornost za buduću razvoj situacije mogu snositi samo M. Veselica i kompanija". U vezi s naznačenim istupom Ljubo Boban kaže: "Drastična je neistina da sam u tom smislu, posredno ili neposredno, govorio sa Veselicom /.../ Veselica je proizvoljno montirao /.../ kakvom se to kombinatorikom poslužio da bi tako hladnokrvno mogao iznijeti tvrdnju da sam "tvrdio da kao historičar i objektivni naučni radnik" ne mogu istupiti na platformi IK CK SKH i Proglasa SK Zagrebačkog sveučilišta? Umjesto komentara, samo jedno pitanje: kako to da je Marko Veselica, koji je, prema vlastitom priznanju, stekao tako velike zasluge u borbi protiv metoda i mentaliteta ulice, sad te metode i mentalitet prenio u štampu?". Opširnije, *Praxis*, 195.-213.

⁷⁶ D. BILANDŽIĆ, n. dj. 521.

VI.

Zašto studentski nemiri, demonstracije, mini-revolucija ili pokret u Zagrebu nisu više došli do izražaja i zašto nisu postavljeni vrlo akutni hrvatski zahtjevi kao što su pitanje hrvatskog jezika, nedjelotvornost i nepravilnost u gospodarskoj politici, odbacivanje tržišne privrede, eksploatacija hrvatskih ekonomskih potencijala, politika "čistih računa", favoriziranje beogradskih banaka, problem eksportera, koji su imali potporu Savezne vlade i same Srbije itd. relevantna su i intrigantna pitanja koja traže odgovore. Demonstracije u Zagrebu bile su ograničenog opsega i dometa. Njihova osnovna domena bile su fakultetske učionice, Studentski centar i studentski domovi. Međutim ostaje dosta nejasnoća o tom povijesnom događaju. Evo nekih od njih:

* Zašto je studentska mini-revolucija, odnosno zašto su demonstracije imale svoj početak u Srbiji, gdje su i najviše eskalirale?

* Zašto su i beogradski studenti nakon žestokih sukoba, a i zagrebački studenti, nakon nikakvih sukoba s milicijom ipak olako odustali od svojih zahtjeva, bez nekih čvrstih obećanja i jamstava? Je li samo zbog poziva J. Broza na učenje i ispitne rokove, ili zbog moguće jače prijatnje intervencijom milicije ili možda čak JNA?

* Zašto je i to vrlo brzo, nakon 3-4 dana došlo do podjele među zagrebačkim studentima?

* Zašto u zagrebačkim studentskim demonstracijama ne sudjeluju svi ili većina studenata, odnosno zašto ih ne podržavaju?

* Zašto su u demonstracijama najzastupljeniji studenti i nastavnici zagrebačkog Filozofskog fakulteta i simpatizeri okupljeni oko časopisa *Praxis* kao i studenti Fakulteta političkih nauka?

* Zašto je držanje većine zagrebačkih studenata bilo anemično, nezainteresirano, bez volje za nekom "smislenijom" i snažnijom akcijom?⁷⁷

⁷⁷ Na zajedničkoj sjednici GK SK Zagreb i Izvršnog odbora SSRN Zagreba održane 18. lipnja 1968. konstatirano je: ".../Akcioni odbor nisu uspjeli za sobom povući niti jednu desetinu studenata Zagrebačkog Sveučilišta. /.../ studentska previranja u Zagrebu nisu poprimila ekstremnije oblike vjerojatno i zbog postojanja određene šire društveno-političke platforme u našem gradu i SR Hrvatskoj. Nije bilo demonstracija po ulicama, gotovo i nije bilo parola s antisocijalističkim sadržajem, energično su odbačeni usamljeni pokušaji da se sa nacionalističkih pozicija prilazi sadašnjim procesima i dr. Radnička klasa Zagreba i ovog je puta pokazala visok stupanj političke zrelosti. Nije bilo konfrontacije radnici - studenti; radnici su podržali opravdane zahtjeve studenata, ali su oštro osudili nedopustive metode i "vršljanja" političkih špekulanata. Mobilnost radnika bila je na zavidnoj visini. Omladina, borci i građani slično su postupili./.../ Milicija, inače često na udaru, /.../ u Zagrebu je savjesno obavila svoju dužnost. I pored složene situacije i pojedinačnih provokacija, uopće nije bilo potrebe da se upotrebi sila, ili da se intervenira". HDA, CK SKH, Opći spisi 1968. D-2703. Stenografski zapisnik Gradskog komiteta SKH i IO SSRN, 18. VI. 1968., 11., 12.

* Zašto vodeći hrvatski (zagrebački) političari nisu smatrali posebno “važnim” da razgovaraju sa studentima, za razliku od beogradskih političara?⁷⁸

* Je li bio “unaprijed poznat završetak zagrebačkih studentskih demonstracija”, odnosno jesu li možda bile “vođene i strogo kontrolirane” od SK i organa reda?

* Zašto su studentske nemire u Zagrebu rješavali najvećim dijelom samo fakultetski profesori, članovi SK?

* Zašto u zagrebačkim studentskim nemirima nije bilo uključeno više nastavnika kao što je to bilo u Beogradu?

* Zašto je svega nekoliko profesora bilo uključeno u Akcioni odbor zagrebačkih studenata? Zbog straha ili ideološkog neslaganja?

* Zašto postoji razlika u rješavanju studentskih problema u pojedinim republikama (Slovenija - Srbija)?

* Zašto držanje pojedinih nastavnika FF SK, je/nije bilo na liniji beogradskih studentskih zahtjeva, Partije, odnosno zašto su neki ostali pasivni i nezainteresirani, iako su se zahtjevi odnosili na sveučilišne probleme?

* Zašto su M. Veselica i Š. Đodan istupali na FF, a ne recimo na Ekonomskom ili Pravnom fakultetu?⁷⁹

* Koja je njihova politička pozadina i razlozi istupanja na Filozofskom fakultetu?⁸⁰

⁷⁸ Po riječima akademika D. Bilandžića, tada člana Izvršnog komiteta CK SKH, Vladimir Bakarić, predsjednik CK SKH je “naredio” da nitko od visoko pozicioniranih članova CK SKH ne razgovara sa zagrebačkim studentima.

⁷⁹ Na saštanku ogranaka Sociologije FF donesen je zaključak: “Ograđujemo se od istupa druga Šime Đodana na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, koji je djelomično nastupio sa nacionalističkih pozicija. Isto tako se ograđujemo od druga Marka Veselice u VUS-u gdje su proturene razne dezinformacije o događajima na našem sveučilištu”. Osim osude istupa Đodana i Veselice, zahtijeva se: “1. Objavljivanje kompletne diskusije vođene na sveučilišnom komitetu SK uoči izbacivanja iz SK druga G. Petrovića, M. Čaldarevića i Š. Vranića, 2. Skinuti ljagu sa ljudi koja im je nanijeta nezakonitim putem; povesti zakonski sudski postupak protiv provokatora i dezinformatora, 3. Utvrđivanje ljudi koji su bili denuncijanti i onih koji su širili dezinformacije”. I nadalje, smatra se “neophodnim da jedna posebna komisija imenovana od strane CK Hrvatske da argumentiranu i objektivnu ocjenu navedenih događaja na fakultetu koja bi obuhvaćala slijedeće: 1. Držanje pojedinih članova SK Filozofskog fakulteta, 2. Politička sadržina istupa na FF Šime Đodana, doc. na Pravnom fakultetu i 3. Ustanoviti tko je poslao na FF drugove Marka Veselicu i Šimu Đodana i zašto. /.../ ispravile sve dezinformacije koje u očima javnosti krnje moralni i politički ugled našeg fakulteta”. ALJB, Zapisnik, 60.-61.

⁸⁰ Antun Žvan, jedan od sudionika tih događaja, o istupanju Đodana na Filozofskom fakultetu kaže: “Đodan je na veoma dramatičan način /.../ rekao ‘da studenti ne smiju da se ponašaju kao guske u magli, da ih provokatori vode u bratoubilački rat itd. /.../ da su Hrvati u svojoj povijesti bili uvijek eksploatirani i danas traže ravnopravnost, da nam je potrebna sloga između hrvatske i srpske mladeži u Hrvatskoj (protesti: u Jugoslaviji)”. Što se tiče M. Veselica isti autor navodi: “Drug Veselica kaže da je išao na Filozofski fa-

* Zašto je “račun” studentskih demonstracija u Zagrebu platilo svega dvoje profesora i jedan student koji su isključeni iz Saveza komunista?

* Zašto je G. Petrovića Sveučilišni komitet SKH isključio iz članstva SK na temelju ne baš čvrstih dokaza.⁸¹

* Zašto na zajedničkom sastanku Konferencije SK FF (delegati) Aktiva SK nastavnika i Ogranka povijesti umjetnosti i filozofije, održane 26. lipnja 1968. nije prihvaćena odluka o isključenju G. Petrovića, smatrajući da je Sveučilišni komitet idejno-politički organ koji nije mogao donijeti takovu odluku?⁸²

* Na sastanku SK ogranka sociologije održanog 24. lipnja 1968., analizirano je cjelokupno stanje na zagrebačkom sveučilištu tijekom proteklih događaja i doneseni su sljedeći zaključci, od kojih je najzanimljiviji zahtjev da se Celestin Sardelić kazni ukorom pred isključenje iz SK, zbog toga što je “napustio esencijalne potrebe i težnje zagrebačkih studenata”.⁸³

* Zašto je kao i u slučaju Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika zaobidjena statutarna procedura? Je li to učinjeno slučajno ili namjerno?

kultet da argumentima obračuna s ‘ultra lijevim’ snagama. Međutim, istina je nepobitna da je on na tom fakultetu šutio, da za govornicom nije prozborio ni jedne riječi”. *Praxis*, 209.-210.

⁸¹ Na sjednici Sveučilišnog komiteta na kojoj se raspravljalo o krivnji i političkoj odgovornosti G. Petrovića polazilo se sa stajališta “da je njegova ocjena zbivanja drugačija od sveučilišnog komiteta, ali to nije pokušao uskladiti normalnim partijskim metodama, jer uopće nije tražio kontakte, već je negirajući procjenu Sveučilišnog komiteta, djelovao sa svoje platforme. Time je negirao temeljni princip Saveza komunista tj. “demokratski centralizam”. Sve utvrđene činjenice koje su posebno utvrđene na sastanku sveučilišnog komiteta govore da je Gajo Petrović jedan od trojice glavnih organizatora aktivnosti u redovima studenata, koja je bila suprotna iznesenim stavovima IK CK SKJ i programa SKJ, pa je Sveučilišni komitet SK Sveučilišta u Zagrebu ocijenio da je napred navedeno djelovanje Gaje Petrovića nespojivo sa članstvom u SK /.../ da se drug Gajo Petrović isključi iz SKJ. ALJB, Zapisnik, 17.

⁸² Na sjednici ogranka povijesti umjetnosti i filozofije G. Petrović je na odluku o isključivanju iz SK u čak 60 točaka iznio svoju obranu, odnosno pobijao sve navode Sveučilišnog komiteta. *Isto*.

⁸³ U ime ogranka za sociologiju Filozofskog fakulteta, G. Flego izvijestio je prisutne o usvojenim zaključcima: “Ocjenama studentskih kretanja u Zagrebu koje su dali neki članovi gradskog komiteta SK, Sveučilišnog komiteta SK i Sveučilišnog odbora Saveza studenata Jugoslavije, došli smo do uvjerenja da između njih postoji nesklad. /.../ zbog toga se komunisti sociološke grupe ograđuju od ocjene studentskih kretanja u Zagrebu koje su dali predstavnici Sveučilišnog komiteta, Sveučilišnog odbora Saveza studenata Jugoslavije, /.../ komunisti Sociološke grupe predlažu partijskoj konferenciji da se Celestin Sardelić kazni ukorom pred isključenje iz SK. /.../ komunisti Sociološke grupe smatraju da su ocjene i optužbe, koje su sveučilišni i gradski komitet SK pripisali jezgru studentskog pokreta u Zagrebu na Filozofskom fakultetu i Fakultetu političkih nauka, netačne i neargumentirane./.../ komunisti Sociološke grupe smatraju da je isključenje druga G. Petrovića i drugih iz SK nepromišljen potez političke birokracije koja se nije snašla u studentskim revolucionarnim kretanjima /.../”. *Isto*, 60.

Studentski nemiri vrlo negativno su djelovali na daljnji politički i društveni razvoj države. Do privredne reforme 1965. država je pod kontrolom imala sve, a centralizacija sredstava dovodila je sve češće do spora/sukoba između Hrvatske na jednoj i Srbije i savezne vlade na drugoj strani, koje su branile pozicije beogradskih banaka i eksportera, itd. Sukobi su nastali najviše zbog inzistiranja Hrvatske koja je zahtijevala da se centralizirani savezni kapital, savezne banke koje su ga obrtale itd. - "ugase prijenosom na proizvodna poduzeća, te da se ubuduće ne alimentiraju nova sredstva u vlasništvu federacije".⁸⁴ Pitanje cijena bilo je ključno pitanje, što je dovodilo do raznih disproporcija između sirovina, repromaterijala i prerađivačke industrije. Carski rez - "intervencija u društveno-ekonomske odnose postala je objektivna ekonomska nužda, a ne samo stvar samoupravne koncepcije".⁸⁵ Tijekom 1967. došlo je do prestanka raspodjele u korist proizvodnih organizacija, a kapital se koncentrirao u rukama banaka. Sukobi između reformskih i antireformskih snaga u zemlji reflektirali su se i na partijski i državni vrh. U teškoj društvenoj situaciji, punoj socijalnih napetosti (velika nezaposlenost), najveća reforma privrednog sustava (nakon uvođenja samoupravljanja 1950.), studentskim demonstracijama bila je izrazito blokirana. Demonstracije su vrlo negativno djelovale na ionako neodlučno, partijsko i državno rukovodstvo da pristupi radikalnim potezima u provođenju zacrtane reforme. Studentski nemiri su bili veliki argumenat poraženim snagama, čime se društvena i ekonomska reforma odgodila za kasnije. Studentske demonstracije išle su na ruke pristalicama antireformske politike, "politici 'čvrste ruke', te na etatištkom oduzimanju dohotka od udruženog rada radi zadovoljavanja megalomanskih investicijskih planova /.../".⁸⁶

Studentske demonstracije bile su u socijalističkim sustavima/društvima tretirane neprijateljskom djelatnošću, premda su njihove parole imale gospodarsko-socijalne sadržaje. One su bile svojevrsna pobuna protiv ne samo "postojeće birokracije nego, i protiv tendencija da se uvede veća uloga tržišta".⁸⁷ U Jugoslaviji se po pitanju izbora kojim putem da se krene u reformu vodila opsežna i žestoka borba. Bilo je nekoliko opcija: smjerati prema komunizmu koji ima naglašenu socijalnu jednakost, uranilovci, baziranoj na prijašnjem, dugogodišnjem nedjelotvornom komunističkom gospodarstvu tj. odbacivanju tržišne privrede, ili težiti modernom europskom gospodarskom modelu (modernizaciji postojeće tehnologije i kapaciteta, većem stručnom osposobljavanju i zapošljavanju, itd.), liberalizaciji ekonomske politike pod utjecajem tržišta i njegovo otvaranje prema svijetu. Studentske demonstracije izazvale su veliki strah i paniku u partijskom vrhu Jugoslavije i Srbije. Provođenje privredne re-

⁸⁴ D. BILANDŽIĆ, *n. dj.* 523.

⁸⁵ *Isto*, 477.

⁸⁶ M. TRIPALO, *n. dj.*, 90.

⁸⁷ Savka DABČEVIĆ-KUČAR, *'71 Hrvatski snovi i stvarnost*, Zagreb 1997., 86.- 87.

forme nužno je moralo dovesti i do određenih potresa i većih socijalnih razlika. Zbog iznimne situacije sazvana je i sjednica Predsjedništva CK SKJ.⁸⁸ Rasprave na sjednici bile su oštre i usmjerene na osudu studentskih demonstracija. Prema riječima sudionice naznačene sjednice Savke Dabčević-Kučar: “Jedan od najoštrijih u ocjenama toga štrajka bio je J. B. Tito. Dakako, partijski ga vrh slijedi! A onda, iznenađenje. Nakon nekoliko dana odlazi Tito osobno na barikade, obraća se studentima i - u javnom govoru - staje na njihovu stranu”.⁸⁹ On je govorom na televiziji sve iznenadio jer nije osudio studentske nemire, dapače “solidarizirao se s nizom njihovih parola, odnosno zahtjeva”.⁹⁰ Prvo se mislilo da su demonstracije samo trenutačni hir i uvrijeđenost studenata na događaj s brigadistima s radne akcije i da će kako su spontano započeli i spontano prestati, međutim kako ni nakon šest dana nisu prestajali, a studenti su tražili priznavanje i opravdanost svojih zahtjeva, J. Broz Tito kao šef Partije i države bio je prisiljen javno progovoriti i zauzeti stajalište o navedenim uzrocima i problemima.

Protest studenata kao što je vidljivo iz njihovih zahtjeva i parola imao je preambiciozne i političke ciljeve.⁹¹ Iako se trudio da mobilizira svoje malobrojno članstvo na beogradskom sveučilištu, Savez komunista nije imao uspjeha kod beogradskih studenata kao što je “imao” kod zagrebačkih. Zbog toga je došlo do mobilizacije radnih kolektiva putem mitinga, zborova, brzovanja i pisama potpore. Za razliku od ostalih državnih institucija, SK Ljubljanskog sveučilišta donio je zaključak da se “organizacija Saveza komunista mora što prije pozabaviti pitanjem formalne i stvarne demokratizacije”.⁹² Stajališta SK Ljubljanskog sveučilišta ne ostavljaju dvojbu o “socijalističkoj demokraciji” odnosno o optužbama na račun organa “javne sigurnosti”, koja je svim sredstvima (čak i oružjem) “demokratski sistem” branila od svojih vlastitih građana, nosioca napretka i prosperiteta - studenata. U Zagrebačkim studentskim demonstracijama nije bilo hrabrosti, organizacijske ozbiljnosti i želje za nekim promjenama. Poučena događajima u Beogradu, hrvatska vlada i Partija zagrebačke studentske demonstracije su držali pod “kontrolom”, spremni da vrlo okrutnim metodama skrše svaki njihov pokušaj “revolucionarnih zahtijevanja”, što je Tripalo i otvoreno rekao studentskoj delegaciji.

⁸⁸ Predsjedništvo CK SKJ održano 9. lipnja 1968. Na sjednici su iz Hrvatske bili prisutni Bakarić, Blažević, Dabčević-Kučar, Pirker, Tripalo, raspravljalo se o uzrocima studentskih demonstracija, zaključujući da su njihovi organizatori poražene snage na Brionskom (IV) plenumu (pad A. Rankovića), pristalice Informbiroa, šovinisti i pristaše velikosrpstva.

⁸⁹ S. DABČEVIĆ-KUČAR, *n. dj.*

⁹⁰ Marko VRHUNEC, *Šest godina s Titom (1967-1973), Pogled s vrha i izbliza*, Zagreb 2001., 171.

⁹¹ *Vjesnik* (Zagreb), 4. VI. 1968.

⁹² *Vjesnik* (Zagreb), 5. VI. 1968.

Na poziv J. Broza, koji je deklarativno opravdao i prihvatio većinu studentskih zahtjeva, studenti su prekinuli demonstracije, što je još više ojačalo njegov autoritet, iako je istovremeno “diplomatski” prešutio/prešao preko krucijalnih pitanja u studentskim zahtjevima, koji su zadirali u temelje političkog sustava i bili protiv monopola Saveza komunista.

Smjernice, koje je hitno i jednoglasno usvojilo Predsjedništvo CK SKJ nisu bile ništa novo (dobivanje na vremenu) što se tiče privredno-društvene reforme, ali su bile u središtu pažnje studentskih protesta. Njima se ukazivalo i davalo upute za rješavanje bitnih problema društva, od koji su neke manje značajne saživjele, a druge kao što je raspolaganje s viškom rada ostale su mrtvo slovo na papiru.⁹³ Smjernice su također na određeni način odlučno otklonile “zahtjeve i težnje za političkim pluralizmom”. Možda je važno napomenuti da je veliku ulogu u beogradskim studentskim demonstracijama imala srpska “opozicija”, koja je bila protiv Tita, i odlučno branila centralizam, hegemoniju Srbije i Jugoslavije. Ta “opozicija” tražila je preko zahtjeva beogradskih studenata svojevrsni “politički pluralizam”, ali istovremeno je snažno bila protiv privredne reforme i reforme države uopće, potpuno zanemarujući zahtjeve ostalih naroda i narodnosti.

Problematizacija studentskih demonstracija odnosno nemira bila je aktualna tema još dosta vremena nakog njihova “neslavnog završetka”, ne samo domaćeg nego i stranog tiska.⁹⁴ Tako je poznati londonski list *The Economist* pod naslovom “Je li moguće biti samo upola liberalan” analiziravši protekle studentske demonstracije ustvrdio: “Jugoslavenski studenti koji su istakli svoje nezadovoljstvo za vrijeme lipanjskih demonstracija tvrde da se nalaze na čelu reformskog pokreta. Dosta njihovih zahtjeva kreće se, međutim, u suprotnom smjeru. Smjernice koje je u lipnju prihvatio prezidijum Saveza komunista sadrže i one studentske zahtjeve koji spominju nesocijalističko bogaćenje, formiranje privatnih poduzeća. /.../ Studenti isto tako čvrsto ostaju na zahtjevu da treba riješiti problem besposlice u nerazvijenim područjima /.../. Sve ovo ukazuje na to da studentski revolt djeluje u smjeru kočenja daljnje ekonomske liberalizacije. Poput intelektualaca u brojnim zemljama priželjkuju mnogo političke, društvene i kulturne slobode, ali bez ekvivalentnog popuštanja na području ekonomike. Je li to moguće?”⁹⁵ Beogradske studentske demonstracije predvođene velikosrpskim i konzervativnim snagama bile su u tom trenutku antireformisti i kočničari privredne reforme i one su dale krila velikodržavnom centralizmu boljševičkom (sovjetskom) tipu so-

⁹³ Boris Bakrač podnio je referat u ime CK SKH i odlučno osudio beogradsku tiskovnu hajku na neopravdane napade na CK SKH i “našeg sekretara druga Tripala”. M. TRIPALO, *n. dj.* 89.

⁹⁴ B. JANDRIĆ, “Studentske demonstracije 1968. u Jugoslaviji na stranicama inozemnog tiska”, Međunarodni simpozij “Dijalog povjesničara/istoričara”, Zagreb, 4. - 7. listopada 2001.

⁹⁵ But can you be liberal by halves?, *The Economist*, London, 23. XI. 1968.

cijalizma. Herbert Marcuse je u francuskom *L'Expressu* napisao: "Studenti su dokazali, koliko su tradicionalne političke partije skamenjene i spremne smjesta ugušiti svaki revolucionarni elan. Potrebna je i organizacija /.../ novoga tipa, /.../ lišena, "šefova" starih partija ili političkih grupa".⁹⁶ Dakako, da je Savez komunista na vrijeme uočio svu ekonomsku i političku problematiku vjerojatno ne bi bio suočen sa zahtjevima koje su postavili studenti beogradskog sveučilišta. Kao što su postajale razlike između zahtjeva studenata Zapada i Istoka, tako je postojala i razlika između zahtjeva beogradskih i ljubljanskih/slovenskih studenata, odnosno u pristupu rješavanju problema između politike i vlasti u tim republikama. Procijenivši opravdanost zahtjeva uz konstataciju da nema problema i zahtjeva koji se ne bi mogli razumno, dogovorom riješiti i ostvariti, slovenska vlada je dala obećanje, reagirala brzo i učinkovito te riješila sve studentske zahtjeve koji su bili ekonomskog i socijalnog predznaka (zdravstveno osiguranje, beskametni zajmovi, veći broj stipendije itd.). Situacija u Srbiji bila je suprotnog predznaka. Postupci studenata su osuđivani od svih političkih struktura, ali su nakon govora J. Broza neke od njih prisiljene da reteriraju svoja stajališta i "posipaju se pepelom". Problemi beogradskih studenata, za razliku od slovenskih, nisu rješavani s tolikim razumijevanjem te se s pravom može govoriti da se slovenski studenti nisu trebali baviti revolucionarnošću, pred njima su stajali sasvim drugi problemi, pitanja, a najvažnije je bilo što hitnije uključivanje u procese suvremene Europe.

VII.

Dnevni, periodički (o kojem ovdje neće biti riječi) i omladinsko-studentski tisak u zemlji redovno su prenosili i donosili izvješća tijekom demonstracija.⁹⁷ Na stranicama omladinsko-studentskog tiska najviše se u početku posvećivalo pažnje studentskom pokretu u svijetu, (atentatu na vođu studentskih demonstracija Rudija Dutschkea 11. travnja 1968.), pobuni studenata u Poljskoj itd. Tisak u Jugoslaviji je vrlo različito tumačio nastale događaje, a različitost je bila očita. Jedni su podržavali i otvoreno iskazivali simpatije prema studentskim nemirima, drugi su se držali neodređeno, kompromisno, dok su treći vrlo oštro napali studente označavajući njihove "akcije 'protureformskim udarom' te dali naslutiti da iza svega toga stoje 'birokratske i konzervativne snage što imaju i podršku izvana'".⁹⁸ Možemo zaključiti da je većina studenata Jugoslavije željela svojim akcijama, nemirima, protestima i demonstracijama pomoći, potaknuti da se što brže započne s cjelovitom društvenom reformom, a ponajprije studentskih i sveučilišnih problema. U polemikama i kritičkim osvrtima koji

⁹⁶ *Praxis*, 410.

⁹⁷ Omladinsko-studentski tisak: *Polet*, *Studentski list*, *Mladost*, *Kritika* (Zagreb), *Susreti*, *Student*, *Krug*, *Književne novine*, (Beograd), *Index* (Novi Sad), *Tribuna*, *Lica* (Ljubljana), *Katedra* (Maribor), *Naši dani* (Sarajevo) itd.

⁹⁸ D. PEJOVIĆ, *n. dj.* 419.

su se vodili na stranicama omladinsko-studentskih listova, prednjačili su beogradski *Student i Susreti* kao i zagrebački *Studentski list*, koji kritični i trezveno valorizira studentski pokret i upućuje primjedbu studentskim vođama koji nisu imali konkretni program, što je dovelo do lažnog avangardizma, koji se i očitovao u proteklim događajima. Kreiranje "političkog programa osnova je svakog studentskog pokreta i pretpostavka da taj studentski pokret postane samostalna snaga i aktivno se uključi u globalne društvene strukture s doprinosom u rješavanju svojih i društvenih problema. Da je to bio slučaj i prije studentskih previranja, tj. da su Savez studenata Sveučilišta i Savez komunista Sveučilišta imali izgrađenu platformu spram Sveučilišta današnji događaji prošli bi u sasvim drugom tonu i u željenim rezultatima".⁹⁹ Po mišljenju mnogih stvaranje programa bilo je nužno s obzirom na to da je brojnih nesporazuma bilo kako u "cijelom društvu" tako i na "sveučilištu/univezitetu", a karakteristike tih nesporazuma osim u Zagrebu nisu bile u drugim sredinama naznačene kao potencijalni izvori krize i socijalne nejednakosti u Jugoslaviji. U Hrvatskoj je u velikoj mjeri bilo prisutno nezadovoljstvo položajem te republike unutar Jugoslavije koji će nekoliko godina kasnije prerasti u najveću politički krizu u državi nakon završetka Drugog svjetskog rata.

Mišljenje o studentskim događanjima, mini-revoluciji, nemirima, pobuni, pokretu, gibanjima, demonstracijama, dao je bard hrvatske književnosti Miroslav Krleža. Na upit kako gleda na studentske istupe rekao je: "Sa simpatijom, naravno! Studenti, makar katkad i 'naivni', predstavljaju najmanje korumpirani i najmanje konformistički element u okviru onog što se često abuzivno (protupravno, nemoralno) zove inteligencijom. U njihovu revoltu vidim jednu vrstu eksplozije biološke supstance 'vitalnog elana', da upotrebim taj bergsonovski termin koji nije sasvim adekvatan, ali od kojeg nismo izmislili ništa bolje. U modernom društvu to nije samo konflikt između produkcije i kreacije, nego u širem smislu - tu mislim i na Zapad i na Istok - između rutine i avanture. Revolt mladih čini mi se u tom pogledu veoma srodan sa stvaralačkim činom kao takvim, s avanturom koju on u sebi implicira i onim luciferskim rizikom kojim se iskazuje".¹⁰⁰

Zaključak

Godina 1968. kao i 1848. simbol je revolucije i povijesnih promjena u društvu, a studentsko revolucionarno raspoloženje, mini-revolucija, nemiri, demonstracije i nezadovoljstvo proširilo se iz SAD-a u Europu, od Pariza preko Praga i Beograda do Zagreba.

⁹⁹ Miroslav TUĐMAN, "Politički program studenata kao ono na čemu se studentski pokret diferencira i učvršćuje," *Studentski list*, (Zagreb), 10. VI. 1968., 2.

¹⁰⁰ Predrag MATVEJEVIĆ, "Krleža - 'Razmetni sin' koji se vraća svom očinskom ognjištu samo da bi mogao od njega ponovo otići... Značajan razgovor s Miroslavom Krležom", *Hrvatska revija*, rujna 1969., 269.

Dosta je teško rekonstruirati tijek i složenost studenskih demonstracija ne samo u Zagrebu, nego i u Beogradu. Nezadovoljstvo studenata inicirano neučinkovitošću provedbe društvene i privredne reforme te padom životnog standarda ne samo širih slojeva društva negativno se reflektiralo na studentsku populaciju. Želja studenata da kroz samoupravne mehanizme utječu na neke promjene, barem i minimalne, pokazala se nerealna. Tijekom studentske mini-revolucije, oni su pokušavali pridobiti za svoje ideje radničku klasu, uvjeravajući ih u istovjetnost interesa i jedan put prema željenom cilju, ali bez uspjeha. U Francuskoj je studentski pokret pokazao radnicima da se vlada može prisiliti na povlačenje ako su protesti jedinstveni. Francuski studenti su pokazali radnicima put kojim treba ići kako bi ostvarili svoja prava. Stoga se pod svaku cijenu u Jugoslaviji trebalo spriječiti zajedništvo studenata i radnika. Studenti kao i radnici ne žele više da netko misli za njih ili odlučuju bez njih i da zbog toga budu sretni. Ključnu ulogu u tome je odigrao kao i prilikom Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika - dnevni tisak.

Sredstva javnog izvješćivanja s obzirom na to da su bila u rukama države nisu davala objektivna izvješća o novonastalim događajima, a studentski i omladinski tisak bio je maksimalno blokiran pa čak i zabranjivan. Strani tisak izvještavao je u prvi tren dosta ekskluzivistički; "Studentske demonstracije imaju neprijateljski karakter protiv totalitarnog komunističkog poretka". "Vlada Jugoslavije boji se da se radnici ne priključe studentskim demonstracijama". Jedino je kineski tisak pisao afirmativno o nastalim događajima: "Jugoslavenski studenti ustaju u borbu protiv revizionističkog obrazovnog sistema". Engleski tisak umjereno je i objektivno analizirao stanje u Jugoslaviji tijekom demonstracija. Međutim razlozi koji su najviše pridonijeli slabosti u redovima studenata i njihovu skromnom učinku su nesumnjivo skromno idejno i organizacijsko jedinstvo. Što su štrajk, demonstracije i nemiri dulje trajali, jedinstvo je više slabilo, a posljednjih nekoliko dana studentima je ponestalo ideja i inicijativa. Prestanak demonstracija logični je svršetak. Za razliku od beogradskih studenata, najočitiji primjer te postavke vidljiv je kod zagrebačkih studenata gdje su postojala dva akcijska programa, koja su zapravo bila međusobno suprotstavljena te dovela do rascjepa. Što se tiče radnika oni nisu prihvatili studentsku "ponudu" za participacijom u "vlasti", s obzirom na to da je program koji su studenti nudili bio u velikoj mjeri program koji je sadržan i prihvaćen Ustavom i Programom SKJ. Nastavnici i studenti Filozofskog fakulteta u Zagrebu u proteklim događajima kao i prilikom izlaska Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika kažnjavani su i isključivani iz članstva Saveza komunista Jugoslavije. Povijesna "saga" pokazala je da različit pristup, stajališta i intenzitet studentskih nemira u Beogradu i Zagrebu imaju dublju pozadinu nesuglasica. Kažnjavanja i isključivanja po pitanju "rušenja" Jugoslavije ponovila su se u Hrvatskom proljeću 1971. godine, ali sa snažnijim poljedicama za Hrvatsku.

Međutim, enigma nastanka i organiziranosti studentskog pokreta u Jugoslaviji i nadalje ostaje bez relevantnih odgovora. U neku spontanost teško je vjerovati i mišljenja se povjesničara razlikuju. Ima mišljenja da je iza studentskih demonstracija stajao osobno J. Broz Tito kako bi ojačao svoje pozicije nakon pada Rankovića i reorganizacije i kontrole UDB-e što je izazvalo nezadovoljstvo u Srbiji. Međutim, to su samo ulične priče, što se vidjelo u političkim događajima kasnijih godina. Prema mišljenju Stevana Doronjskog tadašnjeg sekretara IK CK SK Srbije, “uzroke studentskog bunta treba tražiti u djelovanju političke opozicije - od ultraljevičarskog centra na Filozofskom fakultetu, preko informbiroaca, đilasovaca, rankovićevaca, nacionalističkog istupa Dobrice Ćosića i Jovana Marjanovića na plenumu CK Srbije, pa sve do djelovanja stranih obavještajnih službi i podmetnute bombe /.../”. (M. Tripalo). Oprediveliti se za neku opciju/tezu nije moguće bez uvida u relevantnu arhivsku građu. Možda je ipak mišljenje S. Doronjskog prilog za daljnja istraživanja. Saga o “spontanosti” studentskih demonstracija još nije završena.

SUMMARY

STUDENT PROTEST AT THE ZAGREB FACULTY OF ARTS IN 1968

Discontent and protest of students in 1968 was motivated by the unsuccessful social and economical reform of the Yugoslav society during the 1960-ies and also by the declining standard of living which affected the population and especially students. Students tried to influence the institutions of the Yugoslav socialist self-management system and to initiate positive if minimal reforms, but their attempts failed. The key role in silencing the student opposition was played by the state controlled press. State newspapers had already played similar role after the publication of the Declaration on the name and position of the Croatian language. Newspapers didn't give real information about the student movement and student and youth press was repressed or completely banned by the authorities.

Professors and students of the Zagreb Faculty of arts who took part in the protests were later punished by being expelled from the League of Communists of Yugoslavia. The same punishment had been applied to the supporters of the Declaration on the Croatian language. Historical analysis shows that the 1968 student protests in Zagreb and Belgrade had different characteristics, views and intensity which is the result of deeper differences which existed within the Yugoslav society.

Nevertheless the problem of student protests in Yugoslavia, especially the question of its roots and organizational structure, still leaves many unanswered questions. The opinions of the historians on the spontaneity of these protests also differ.